

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет бізнесу та права
Кафедра економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР»

Аналіз та оцінка продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону (на матеріалах Волинської області)

спеціальність 051 Економіка

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма «Економіка»

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
Групи ЕКЗ-41
ОНИЦУК Олексій Володимирович

(підпис)

Керівник:
Д.е.н., професор
Шубалий Олександр Михайлович

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Доктор філософії (PhD), старший викладач
Гарант освітньої програми:
Косінський Петро Миколайович

(підпис)

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права

Кафедра економіки

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 051 Економіка

Освітня програма: «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки
проф. Шубалий О.М.

«30» вересня 2022 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ОНИЩУКУ Олексію Володимировичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи

Аналіз та оцінка продуктивності праці у сфері сільського господарства
регіону (на матеріалах Волинської області)

Керівник роботи: д.е.н., проф. Шубалий О.М.

затверджені наказом закладу вищої освіти від «__» _____ 202_ р. №__

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «10» червня 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи законодавчі і нормативні акти, положення, наукова періодика, посібники, монографії, підручники, наукові журнали, збірники наукових тез, які відповідають темі і змісту роботи, статичні дані Головного управління статистики у Волинській області, доступна інформація з мережі Інтернет.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ. ДОДАТКИ.

5. Перелік графічного (ілюстративного) матеріалу:

1. Суть продуктивності праці

2. Показники вимірювання продуктивності праці

3. Проблеми підвищення продуктивності праці на підприємствах

4. Зміна чисельності зайнятих у сфері сільського господарства регіону

5. Динаміка продукції сільського господарства за категоріями господарств

6. Зміна продуктивність праці на сільськогосподарських підприємствах регіону

7. Заходи з підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
<i>1 розділ</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		
<i>2 розділ</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		
<i>Висновки та пропозиції</i>	<i>проф. Шубалий О.М.</i>		

7. Дата видачі завдання «30» вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Обґрунтування теми</i>	<i>до 30.09.2022</i>	
2.	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	<i>до 31.10.2022</i>	
3.	<i>1 розділ</i>	<i>до 30.12.2022</i>	
4.	<i>2 розділ</i>	<i>до 15.04.2023</i>	
5.	<i>Висновки та пропозиції</i>	<i>до 20.05.2023</i>	
6.	<i>Формування списку використаних джерел</i>	<i>до 25.05.2023</i>	
7.	<i>Формування додатків</i>	<i>до 27.05.2023</i>	
8.	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	<i>до 31.06.2023</i>	
9.	<i>Нормоконтроль</i>	<i>до 01.06.2023</i>	
10.	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	<i>до 03.06.2023</i>	
11.	<i>Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту</i>	<i>до 10.06.2023</i>	

Здобувач вищої освіти

_____ (Онищук О.В.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (Шубалий О.М.)
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Онищук О.В. Аналіз та оцінка продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону (на матеріалах Волинської області). – Кваліфікаційна робота бакалавра на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота бакалавра за спеціальністю 051 Економіка, освітня програма «Економіка». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2023.

Мета кваліфікаційної роботи бакалавра полягає в проведенні аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону на матеріалах Волинської області. *Об'єктом дослідження* є процес аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства окремого регіону – Волинської області. *Предметом дослідження* є теоретичні, методичні та прикладні аспекти аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону.

У першому розділі розглянуто теоретично основи дослідження продуктивності праці, вивчено сутність поняття продуктивності праці; досліджено резерви підвищення продуктивності праці; розглянуто зарубіжний досвід, етапи та проблеми управління продуктивністю праці.

У другому розділі подано результати аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства у волинській області, представлено аналіз основних тенденцій розвитку сфери сільського господарства у регіоні; проведено аналіз показників продукції сільського господарства у регіоні; проведено аналіз і оцінку показників продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону.

У висновках і пропозиціях представлено узагальнені підсумки проведеного дослідження та обґрунтовано пропозиції для підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону.

Ключові слова: продуктивність праці, сільське господарство, Волинська область, сільськогосподарське виробництво, чисельність працівників.

ANNOTATION

Onyshchuk O.V. Analysis and assessment of labor productivity in the field of agriculture in the region (on materials of the Volyn region). – Manuscript.

Qualification work of bachelor in the specialty 051 Economics, educational program "Economics". Lutsk National Technical University. Luck, 2023.

The purpose of the bachelor's qualification work is to conduct an analysis and assessment of labor productivity in the field of agriculture in the region based on the materials of the Volyn region. The object of the study is the process of analysis and assessment of labor productivity in the field of agriculture of a separate region - Volyn region. The subject of the research is theoretical, methodical and applied aspects of analysis and evaluation of labor productivity in the field of agriculture of the region.

In the first chapter, the theoretically based study of labor productivity is considered, the essence of the concept of labor productivity is studied; labor productivity improvement reserves were investigated; foreign experience, stages and problems of labor productivity management are considered.

In the second section, the results of the analysis and assessment of labor productivity in the field of agriculture in the Volyn region are presented, the analysis of the main trends in the development of the field of agriculture in the region is presented; an analysis of indicators of agricultural production in the region was carried out; the analysis and assessment of labor productivity indicators in the field of agriculture of the region was carried out.

The conclusions and proposals present the summarized results of the conducted research and substantiated proposals for increasing labor productivity in the field of agriculture in the region.

Key words: labor productivity, agriculture, Volyn region, agricultural production, number of employees.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	10
1.1. Сутність поняття продуктивність праці	10
1.2. Резерви підвищення продуктивності праці	14
1.3. Зарубіжний досвід, етапи та проблеми управління продуктивністю праці	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	23
2.1. Аналіз основних тенденцій розвитку сфери сільського господарства у регіоні	23
2.2. Аналіз показників продукції сільського господарства у регіоні	29
2.3. Аналіз показників продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону	35
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми. В ринкових умовах господарювання підвищення продуктивності праці в сільському господарстві є одним із головних чинників вирішення неомічних негараздів на підприємствах. Адже під продуктивністю варто розуміти ефективність використання всіх наявних ресурсів. Даний показник відбиває взаємозв'язок між якісними та кількісними показниками виробництва різноманітних товарів та надання послуг. Продуктивність праці варто розглядати як показник ефективності використання ресурсного потенціалу.

Вагомий внесок у дослідження продуктивності праці зробили такі відомі вчені як; Антонюк П., Бабич М. М., Крилова І. Г., Савенко О. С., Вишневецька Н. М., Гречан А. А., Грішнова О., Дворник І. В., Дзямулич М. І., Чумагіна Ю. О., Єгорова А. Застосування С., Захарова А. А., Долгальова О. В., Заюков І. В., Касич А. О., Кільницька О. С., Верлюк М. М., Коткова Н. С., Кочума І. Ю., Мельник Л. П., Лябига А. І., Мороз Л. І., Новіченко Л. С., Пасінович І. І., Кіндзюр О. С., Танасюк І. М., Орленко О. М., Чабан Г. В. та багато інших. Як бачимо поняття продуктивності праці змінюється разом із розвитком науково-технічного прогресу, та ґрунтується на ефективності використання всіх факторів виробництва, що дозволить покращити конкурентоспроможність підприємств.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи бакалавра полягає в проведенні аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону на матеріалах Волинської області. Для її досягнення вирішувалися такі завдання:

- вивчити сутність поняття продуктивність праці;
- дослідити резерви підвищення продуктивності праці;
- розглянути зарубіжний досвід, етапи та проблеми управління продуктивністю праці;
- представити аналіз основних тенденцій розвитку сфери сільського господарства у регіоні;

- провести аналіз показників продукції сільського господарства у регіоні;
- провести аналіз і оцінку показників продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону;
- зробити висновки та обґрунтувати пропозиції для підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону.

Об'єктом дослідження є процес аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства окремого регіону – Волинської області.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти аналізу та оцінки продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону.

Методи дослідження. У процесі підготовки вказаної роботи використано ряд наукових підходів і методів: системний підхід – для узагальнення зарубіжного досвіду, етапів та проблем управління продуктивністю праці; методи логічного узагальнення – для вивчення сутності поняття продуктивність праці; аналізу та синтезу – для проведення аналізу основних тенденцій розвитку сфери сільського господарства у регіоні; індукції, дедукції – при дослідженні резервів підвищення продуктивності праці; табличний і графічний аналіз – при побудові аналітичних таблиць та діаграм; програмно-цільовий метод – при обґрунтуванні пропозиції для підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону; економічного аналізу – при проведенні аналізу показників продукції сільського господарства у регіоні.

Інформаційною базою дослідження стали: законодавчі і нормативні акти, положення, наукова періодика, посібники, монографії, підручники, наукові журнали, збірники наукових тез, які відповідають темі і змісту роботи, статичні дані Головного управління статистики у Волинській області, доступна інформація з мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. Використані у роботі підходи до аналізу та оцінки показників виробництва та продуктивності праці у сільському господарстві на регіональному рівні можуть знайти використання у аналітичній практиці Головного управління статистики у Волинській області та Управління агропромислового розвитку Волинської ОДА.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення даної роботи були апробовані під час круглого столу в ЛНТУ «Детермінанти відновлення економіки України: національний, регіональний, локальний рівні» (м. Луцьк, 19.05.2023 р.).

Публікації. Основні наукові положення і практичні результати роботи викладено в одних тезах доповідей за підсумками участі у круглому столі загальним обсягом 0,1 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається із вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладений на 51 сторінках комп'ютерного тексту, в тому числі 13 рисунків та 8 таблиць. Список використаних джерел складається з 43 найменувань і представлений на 5 сторінках. Робота містить 3 додатки, викладених на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

1.1 Сутність поняття продуктивність праці

Розвиток економіки в більшій мірі залежить від розвитку суспільства, адже саме це спонукає до трансформацій на всіх рівнях, що охоплює техніко-технологічні чинники. Узагальнюючим показником ефективності використання трудових ресурсів є продуктивність праці, яка характеризується співвідношенням між витратами та результатами праці.

На думку Т. Сидорченко, О. Бережної «у загальному розумінні продуктивність праці характеризує її результативність (плідність), тобто оцінює результат праці, отриманий на одиницю витрат, пов'язаних із використанням трудових ресурсів підприємства» [27].

А. Должук вважає, що «продуктивність праці – показник економічної ефективності трудової діяльності робітників, що вимірюється кількістю продукції, створеної у виробництві за одиницю часу» [10].

З іншого боку, О. Грішнова трактує «продуктивність праці – це узагальнюючий показник використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, в даному випадку – результатів праці та її витрат» [6].

З точки зору Р. Янкового та С. Харченко «продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції виготовленої за певний проміжок часу [38].

Зі свого боку Н. Метеленко вважає, що «продуктивність праці є показником її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт або послуг і кількості праці, витраченої на виробництво цього обсягу, або витрат праці на виробництво одиниці продукції» [20].

Натомість Р. Олексенко стверджує, що під «продуктивністю праці як економічної категорії слід розуміти ефективність трудових витрат, здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ» [23].

В. Гринчуцький «продуктивність праці визначає як ефективність, результативність витрат праці й визначається кількістю продукції, виробленої в одиницю робочого часу, або витратами праці на одиницю виробленої продукції, або виконаних робіт » [14].

Проаналізувавши ряд думок щодо поняття продуктивності праці, можна стверджувати, що єдиної думки серед науковців не існує. Провівши своєрідну систематизацію підходів до трактування даного поняття варто зауважити, що найчастіше продуктивність праці автори трактують як кількість продукції, ка вироблена за конкретну одиницю часу, а результатом праці є кількість продукції отриманої за одиницю витрат трудових ресурсів.

На мікрорівні саме продуктивність є одним із визначних критеріїв та інструментів для зниження витрат та збільшення прибутковості, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Саме зростання продуктивності праці є свідченням ефективного використання техніки, технологій, фінансових ресурсів та трудових, а якщо цей показник знижується, то це призводить до погіршення соціально-економічного становища загалом.

Як бачимо під впливом науково-технічного прогресу значно змінилися фактори продуктивності праці (табл. 1.1.) в сільському господарстві.

Також виділяють такі групи фактори впливу на продуктивність праці як: матеріально-технічні фактори які пов'язані з використанням нової сучасної техніки, нових видів сировини й матеріалі, насамперед варто розглядати модернізацію обладнання, швидка заміна морально застарілого обладнання новим, значне підвищення рівня механізації виробництва, запровадження нових прогресивних технологій, постійне використання нових видів сировини, та прогресивних матеріалів.

Таблиця 1.1. – Фактори впливу на продуктивність праці в сільському господарстві

Фактор	Його елементи
Соціально-економічні фактори:	<ul style="list-style-type: none"> - «покращення умов праці, медичні та побутові послуги; - освіченість, здобуття вищої освіти, або перекваліфікація працівників; - професійний розвиток мобільність, збільшення активності; - просування по службі дисциплінованість і креативність ініціатива співробітників; - поліпшення морально-психологічного клімату на підприємстві; - поліпшити емоційного стану робочої сили; - проявляти ініціативу і відповідальність за результати роботи; - збільшення попиту, впроваджувати новий продукт» [29].
Організаційні та економічні	<ul style="list-style-type: none"> - «удосконалити структуру керівного органу і системи управління виробництвом, та впровадження автоматизації система управління; - удосконалення технічної й кадрової політики персоналу та допоміжних підрозділів, - поліпшення розподілу праці та її кооперації, розширення професійної сфери діяльності, впровадження передових методів і методик роботи, організаційне вдосконалення та обслуговування робочого місця» [29].
Застосування прогресивних норми та умов праці	<ul style="list-style-type: none"> - «удосконалення матеріальних систем стимулювати; - розвивати продажі нових або значно покращити основні характеристики існуючих продукти для ринку; - розвиток співпраці з науково-дослідними установами (НДІ та ін. установами) підприємств), а також із споживачами та постачальник; - інвестування в інноваційну діяльність; - проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; - впровадження вдосконаленого управління підприємство; - нестандартне дистанційне працевлаштування; - електронний рекрутинг; - швидке поширення наукових результатів і полегшити доступ до інформації; - використання аутсорсингу на підприємстві; - впровадити систему «точно вчасно». (точно вчасно) і контроль якості (загальна якість керувати); - створення центрів прибутків і збитків вартість; -впровадження системи забезпечення якості, на основі стандартів ISO» [29].
Матеріально-технічні фактори:	<ul style="list-style-type: none"> - «модернізація обладнання, використання нових продуктивніших технологій; - оновлення, автоматизація та механізації виробництва; - скористатися більше новими та ефективними видами сировини, матеріалів, енергії; - застосовувати економічні технології; - реалізувати інформаційні технології у процес виробництва» [29].

Примітка. Згруповано автором за джерелом [29].

В основі організаційно-технічні факторів розглядається визначення рівня організації праці, виробництва та управління, а саме удосконалення системи

організації управління виробництвом, проведення конкретних напрямів щодо удосконалення процесу виробництва, постійне удосконалення організації праці.

До соціально-економічних факторів відносять: матеріальну та моральну зацікавленість у результатах праці, як окремого індивіда так і колективу загалом, вплив зміни форм власності на засоби виробництва та результати праці, наявний рівень кваліфікації працівників, та якість їхньої професійної підготовки.

Під соціально-психологічні факторами варто розглядати: якість трудових колективів та їх соціально-демографічний склад, наявний рівень дисциплінованості, рівень трудової активності та творчої ініціативності працівників, встановлений стиль керівництва у підрозділах і на підприємстві в загалом.

Досвід провідних країн свідчить, що за рахунок підвищення продуктивності праці можна зберегти конкурентоздатність на ринку. Всі кошти, які були витрачені підприємствами на пошук збільшення продуктивності праці, зазвичай досягається за рахунок зниження собівартості продукції в довгостроковій перспективі.

«Поняття «продуктивність праці» змінюється разом зі змінами уявлень про природу та зміст праці, а у сучасних умовах, ґрунтуючись на показниках ефективності господарської діяльності, акцентує увагу на конкурентоспроможності та якості продукту й націлює на пошук резервів його підвищення. В переліку резервів підвищення продуктивності праці знання, інформація, інновації, екологічне сприйняття виробництва набувають пріоритетного значення» [34].

І тому, для вітчизняних підприємств основними джерелами підвищення продуктивності праці є фактори, які мають безпосередній вплив на «живу працю» через використання сучасних матеріально-технічних засобів. Основними ознаками зрушень у виробництві є саме безперевні використання інноваційних продуктів та нових технологій, які включатимуть також екологічність та ощадливість.

1.2. Резерви підвищення продуктивності праці

В сучасних економічних умовах, в яких нині перебуває наша країна досить важливим аспектом є підвищення продуктивності праці для наших підприємств, та суспільства загалом. І тому вивчення факторів впливу та пошук сучасних резервів є досить важливим завданням для нашої держави.

Під резервами продуктивності праці розуміються ті можливості які з тих чи інших причин не використовуються. Якщо резерви використовують то вони постійно поновлюються під впливом різноманітних факторів науково-технічного прогресу. В той же час рівень продуктивності праці на підприємстві може залежати від рівня використання резервів.

Резерви продуктивності праці в сучасній літературі поділяють на поточні та перспективні. Під поточними зазвичай розглядають ті, які можна використати в найближчий час (місяць, тиждень, тощо). Перспективні резерви передбачають їх використання на протязі значно більшого періоду часу (рік або кілька років).

На рисунку 1.1 представлено класифікацію резервів продуктивності праці за сферою виникнення.

Резерви продуктивності праці за сферою виникнення				
Державні	Регіональні	Галузеві	Внутрішньовиробничі	Міжгалузеві

Рисунок 1.1. – Класифікація резервів за сферою виникнення (згруповано автором за джерелом [34, 35])

Отже, до державних резервів варто віднести ті які впливають на продуктивність праці в економічній системі в цілому, сюди варто віднести нераціональне використання наявних ресурсів, неефективне розміщення підприємств та досить неефективною демографічною ситуацією.

Під регіональними резервами розуміється розміщення продуктивних сил на ті чи іншій територіальній одиниці.

Галузеві резерви визначаються як такі, що пов'язана безпосередньо з підвищенням продуктивності праці, які характерні для тієї чи іншої галузі економіки, а також є в повній мірі залежними від використання сучасних технік та технологій.

Якщо ж розглядати внутрішньо виробничі резерви підвищення продуктивності праці, то вони стосуються безпосередньо підприємств. Адже саме підприємство є первинною ланкою де і відбувається використання тих чи інших резервів. Використання внутрішніх резервів залежить від використання техніки, технологій, сировини та матеріалів. Цей вид резервів необхідно розглядати через призму зниження неефективного використання робочого часу, отже варто використовувати той вид резервів, який в конкретний проміжок часу дадуть можливість отримати економію тих чи інших видів ресурсів.

Розглядаючи міжгалузеві резерви розглядаються міжгалузеві зв'язки, а також якісне виконання зобов'язань щодо поставок сировини та матеріалів. Резерви підвищення ефективності праці значно залежать від використання науково-технічного прогресу, та вдосконалення організації праці та управління на підприємствах.

Всі резерви продуктивності праці можуть оцінюватися за обрахунками абсолютних та відносних величин. Констатацією, є те, що на конкретний період часу можна визначити величину наявних резервів. Яку можна порівняти, як різницю між отриманим та плановим рівнем продуктивності праці.

Основні формули для визначення впливу тих чи інших складових на формування резерву продуктивності праці представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2. – Показники і фактори впливу на продуктивність праці

Показник	Формула для обрахунку
За рахунок зниження трудомісткості	$Пп = (Тм / Тн) 100 - 100$ $Еч = ((Тм - Тн) Р) / \Phi \times К$ де Пп – величина підвищення продуктивності праці, %; Тм, Тн – минула та нова трудомісткість на операцію або виріб; Еч – економія чисельності робітників; Р – кількість виробів або операцій; Φ – реальний фонд робочого часу одного робітника, год; К – коефіцієнт виконання норм
За рахунок поліпшення використання робочого часу (зменшення його)	$Пп = (100 - n) \times 100 / (100 - m) - 100$ $Пп = (m - n) 100 / (100 - m),$ де m – втрати робочого часу в базовому періоді, %; n – втрати робочого часу в поточному періоді, %
За рахунок змін у структурі кадрів:	$Іп. з = Іп \times Ід,$ де Іп. з – індекс загальної продуктивності праці; Іп – індекс продуктивності праці основних робітників; Ід – індекс зміни частки основних робітників у загальній кількості робітників у поточному періоді порівняно з базовим, обчислюється за формулою: $Ід = dп / dб,$ де dп – частка основних робітників у поточному періоді; dб – частка основних робітників у базовому періоді.

Примітка. Згруповано автором за джерелом [26].

На всіх підприємствах для використання всіх наявних резервів повинні розроблятися організаційно-технічні лани в яких чітко зазначаються резерви які будуть використовуватися для покращення продуктивності праці, а також шляхи щодо їх реалізації. Також варто відмітити, що одним з важливих елементів підвищення продуктивності праці на підприємстві є його персонал, який не лише бере участь у виробництві товарів та наданні послуг, але займається обслуговуванням апаратів та агрегатів на тому чи іншому підприємстві.

Під персоналом підприємства варто розуміти всіх працівників які маю відповідну професійну підготовку та практичний досвід до виконання тих чи

інших видів робіт. Весь персонал на підприємстві поділяється на персонал основної діяльності і персонал неосновного виду діяльності.

Для того щоб порахувати плановий рівень продуктивності праці необхідно визначити виробничу програму, норму часу, норму виробітку. А також час визначений на одного працівника. Отже бачимо, що продуктивність праці є одним з найважливіших показників конкурентоспроможності національної економіки, та даний показник є безпосередньо пов'язаним з рівнем оплати праці, а це дозволяє оцінити соціальні стандарти для всіх верств населення. Низка зарубіжних вчених вважають, що не лише продуктивність праці є відображенням ефективності економіки країни, але й співвідношення між рівнем оплати праці в середині країни та поза її межами.

В той же час жодна з країн з перехідною економікою не характеризувалася позитивною динамікою макроекономічних показників. І тому було прийняте рішення, що для досягнення поставлених цілей щодо підвищення продуктивності праці варто застосовувати комплексний підхід, який можна реалізувати через програмно-цільових заходів. Отже розвиток національної економіки повинен включати в себе зростання продуктивності праці та враховувати зростання рівня оплати праці. Адже підвищення продуктивності праці та виробництва загалом сприяє зростанню доходів населення, що дозволяє покращити соціальне становище та дає можливість на відтворення трудових ресурсів загалом. Натомість державне регулювання в оплаті праці має відбуватися з врахуванням вдосконалених нормативно-правових актів та приведення їх у відповідність з міжнародними рекомендаціями та конвенціями.

1.3. Зарубіжний досвід, етапи та проблеми управління продуктивністю праці

За сучасних умов господарювання відбувається значне переосмислення значення продуктивності праці, з врахуванням кардинальних змін в самій структурній економіки розвинених країн світу. При переході до постіндустріального укладу значна роль приділяється саме наявності інформаційних ресурсів, а не матеріальним як це було до цього. В той же час сам процес управління продуктивністю праці ґрунтується на забезпеченні високого рівня адаптації вітчизняних підприємств, до умов зовнішнього середовища.

В багатьох провідних країнах світу було створено низку організацій які займаються підтримкою продуктивності праці на підприємства. Однією з таких організацій є Міжнародна організація праці, яка основна діяльність якої будується на розробці Міжнародних стандартів у сфері праці та здійснення моніторингу щодо їх реалізації.

Варто також зауважити, що від розвитку продуктивних сил залежить і зростання продуктивності праці, а це є невід'ємним елементом економічного піднесення. Сама по собі продуктивність праці є своєрідним індикатором ефективного використання всіх наявних ресурсів, адже даний показник забезпечує розвиток роботодавцям через отримання максимально прибутку і найманим працівникам в якості отримання досить високого рівня матеріального заохочення. В сучасному світі визначальна роль приділяється і профспілкам, які стоять на сторожі прав та інтересів найманих працівників. В най державі чомусь профспілки втратили свою роль. Адже немає чітко розроблених програм, які б сприяли на подальший їх розвиток та рух.

Значна частина європейських держав розглядають продуктивність праці через витрати, зокрема в США показник продуктивності праці є досить вагомим чинником якій впливає на формування реального доходу підприємств. В цій країні трудові витрати також займають чималу частку у

виробничому процесі. Але в останні десятиліття значна увага приділяється управлінню трудовими ресурсами, як основному фактору формування успішної політики ефективного функціонування підприємств в сфері сільського господарства.

Розглядаючи АПК Німеччини варто зазначити, що вона займає 4 місце за розміром ВВП в світі. Адже ця країна зробила значну ставку саме на розвиток кластерів в економічній системі, Якість товарів вироблених в Німеччині є досить якісними та надійними, що також відображає ставлення країни до розвитку своєї конкуренції. Сільським господарством Німеччини займається понад 600 тисяч осіб, але їх чисельність значного зростає в період сезонності, продуктивність праці в даному секторі економіки є досить високою, за даними деяких аналітиків перевищує рівень продуктивності праці в Україні майже в 12 разів.

Польща досить швидко стала на шлях економічного зростання в порівнянні з іншими європейськими країнами. Досить стабільне становище в державі дало можливість створити потужну фінансову підтримку для вітчизняних товаровиробників. Адже низка підприємств перейшли на новітні технології виробництва, що сприяло зниженню витрат та підвищенню конкурентоспроможності на вітчизняному ринку. Адже досить помітними стали зниженні трудомісткості у виробничому процесі, тим самим відбувся значний прорив в системі управління витратами на виробництво товарів та надання послуг.

«Франція – високорозвинена європейська країна, яку відносять до постіндустріальних. Обсяг промислового виробництва в другій половині ХХ ст. виріс майже у шість разів, а продуктивність сільського господарства – більше, ніж удвоє. Дана країна входить в десятку розвинених економік світу. Структура економіки Франції відображає її постіндустріальний характер. Частка сільського господарства в структурі ВВП країни мінімальна, однак воно має досить високу ефективність і диверсифіковану структуру» [3].

«До складу Всесвітньої мережі організацій продуктивності входять асоціації та національні центри продуктивності. Найбільшими з них є:

- Європейська асоціація національних центрів продуктивності (EANPC), в яку входять національні центри продуктивності, інститути та інші організації 13 європейських країн;
- Азіатська організація продуктивності (APO), що об'єднує осередки продуктивності та інші організації по продуктивності 18 країн Азії;
- Африканська організація продуктивності, що включає національні центри продуктивності країн Африки» [25].

EANPC (Європейська асоціація національних центрів продуктивності) існує з 1966 року. Ця мережа є наступницею Європейського агентства продуктивності. Вона спрямована на сприяння та заохочення обміну знаннями та досвідом щодо конкурентоспроможності, (соціальних) інновацій та продуктивності. EANPC розглядає продуктивність як глобальну концепцію. Це бачення детально пояснюється в Меморандумі цієї мережі.

«За оцінкою, всього в світі налічується понад 100 національних центрів продуктивності. Найбільш відомі з них:

- в Європі Німецька організація продуктивності (Rationalisierungskuratorium der Deutschen Wirtschaft, RKW), яка сприяє економіці шляхом раціоналізації, технічного та економічного прогресу на підприємствах;
- США Американський центр продуктивності і якості (APQC), який розробив методологію вимірювання сукупної (багатофакторної) продуктивності. Здійснює навчання персоналу методам вимірювання і підвищення продуктивності;
- в Азії Японський центр продуктивності з питань соціально-економічного розвитку (JPC-SED), що включає сім регіональних центрів продуктивності. Надає практичну допомогу підприємствам, здійснює навчання персоналу;
- в Африці Національний інститут продуктивності ПАР (NPI), що займається консультуванням, пропагандою ідей продуктивності, підвищенням кваліфікації кадрів» [25].

В сучасні літературі виділяється ряд етапів (рис. 1.2) щодо управління продуктивністю праці. Кожен з цих етапів дає можливість забезпечити досягнення найвищого рівня продуктивності праці на підприємствах різної форми власності.

Рисунок 1.2. – Етапи управління продуктивністю праці в сільському господарстві (згруповано за джерелом [12])

Дослідивши вітчизняні механізми управління продуктивністю було виявлено ряд недоліків (рис. 1.3).

Розкриті недоліки обумовлюють необхідність удосконалення і розробки сучасної моделі механізму управління продуктивністю підприємства.

За умов переходу до постіндустріальної економіки значно змінилися уявлення про продуктивність праці та її зв'язок з сучасними техніко-

технологічними та інформаційними ресурсами. На даному етапі розвитку саме підприємство виступає, як єдина система з сукупністю всіх наявних ресурсів, для створення матеріальних благ.

Рисунок 1.3. – Недоліки в управлінні продуктивністю праці (побудовано автором за джерелом [15])

Отже зростання продуктивності праці залежить також від мотивації та стимулювання працівників підприємств. Адже нині всі системи мотивації в нашій державі є не гнучкими, та такими що не володіють сучасними інструментами. Які давали б достатній мотиваційний ефект. Значної уваги також потребує система стимулювання до підвищення продуктивності праці , що сприяло б зростанню обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Все це сприяє створенню нових моделей управління продуктивністю праці, що дає можливість забезпечити ефективне використання інноваційних продуктів у виробничі та управлінські процеси при цьому враховуються всі фактори виробництва та їх вклад в кінцевий результат.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз основних тенденцій розвитку сфери сільського господарства у регіоні

На початковому етапі аналізу вивчено тенденції зміна показників чисельності зайнятих у сфері сільського господарства, а також їх питомої ваги у загальній чисельності зайнятих у регіоні за 2015-2021 рр.

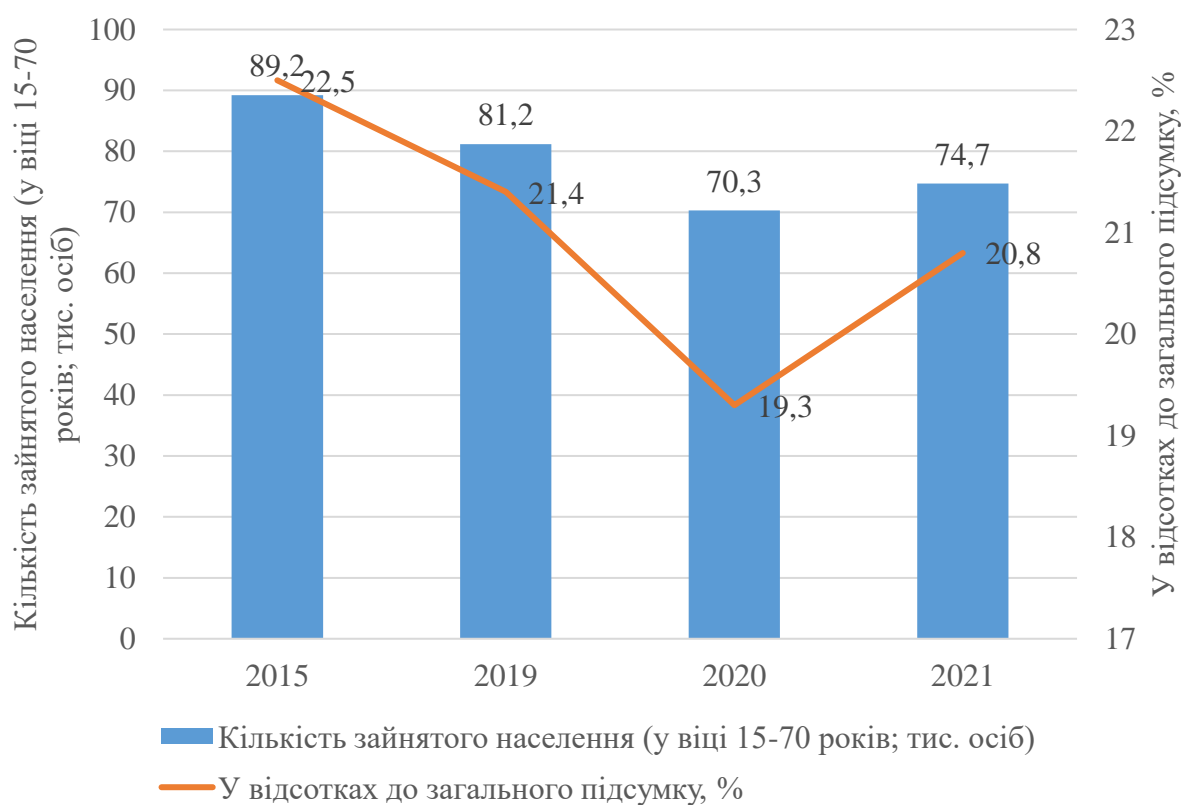

Рисунок 2.1 - Зміна чисельності зайнятих у сфері сільського господарства та питомої ваги у загальній чисельності зайнятих у Волинській області за 2015-2021 рр. (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

На основі рисунку можна говорити про тенденцію до зменшення чисельності зайнятих в сільському господарстві з 89,2 тис осіб у 2015 році до 74,7 тис осіб у 2021 році, або на 16,3%. Мінімальне значення цих показників

було у 2020 році, що було викликано пандемією коронавірусу. Частка зайнятих у сільському господарстві також мала тенденцію до зменшення – з 22,5% до 20,8%. Це говорить про те, що трудовий потенціал даної галузі все менше визначає загальний трудових потенціал регіону.

Надалі вивчено тенденції зміни показників валової доданої вартості у сфері сільського, лісового та рибного господарства на фоні зміни питомої ваги у загальній доданій вартості у регіоні за 2015-2021 рр. (рис. 2.2).

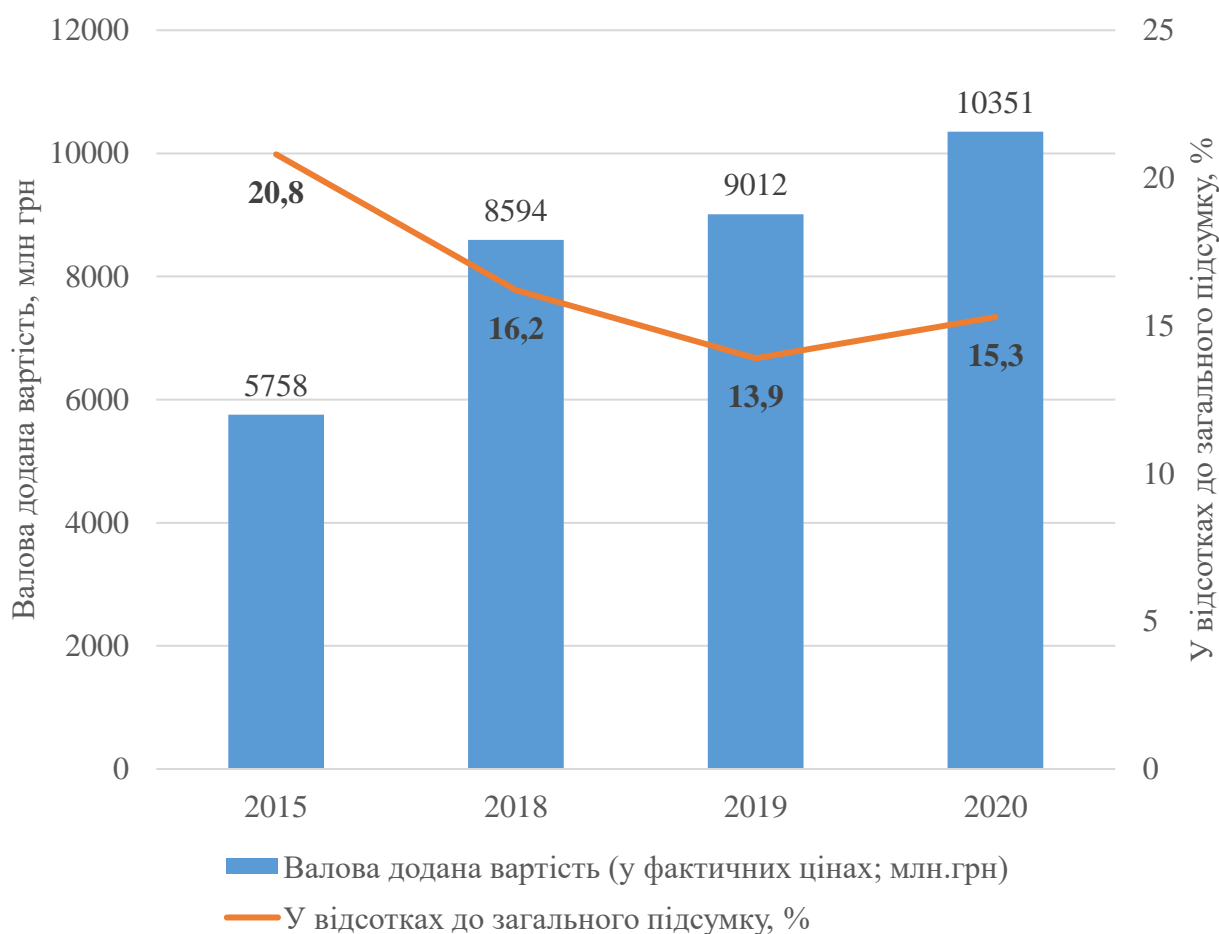

Рисунок 2.2. – Зміна валової доданої вартості у сфері сільського, лісового та рибного господарства та питомої ваги у загальній доданій вартості у Волинській області за 2015-2021 рр. (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Як бачимо валова додана вартість даної сфери мала тенденцію до щорічного зростання з 5758 млн грн у 2015 році до 10351 млн грн у 2020 році, або у 1,8 рази, але все ж важливість даної галузі загалом зменшувалася,

оскільки її частка у загальній доданій вартості регіону зменшувалася відповідно з 20,8% до 15,3%.

Також важливе значення має дослідження зміни суми експорту сільськогосподарської і продовольчої продукції за основними товарними групами у даному регіоні за 2015-2021 рр. (рис. 2.3).

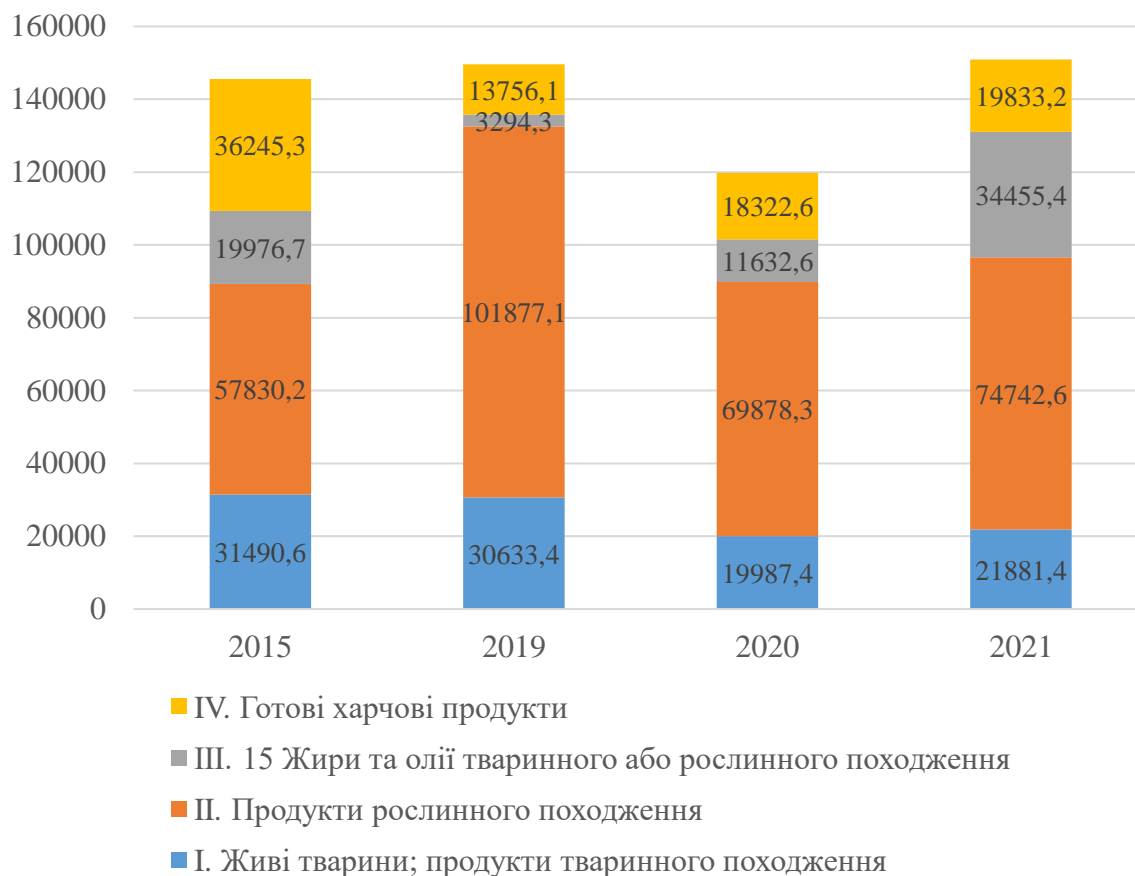

Рисунок 2.3. – Аналіз зміни суми експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції за товарними групами у Волинській області за 2015-2021 рр., тис дол США (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Загальна сума експорту сільськогосподарської і продовольчої продукції коливалася – після незначного приросту у 2019 році надалі відбувся різкий спад у 2020 році внаслідок початку пандемії, але надалі у 2021 році цей показник знову відновився до рівня 2019 року. Серед окремих груп товарів найбільшою за сумою є група продуктів рослинного походження, сума експорту яких за період збільшилася з 57830,2 млн дол США до 74742,6 млн дол США, або на 29,2%. Натомість найменшим експортом характеризувалася група жирів та олій

тваринного та рослинного походження, але у 2021 році відбулося різке збільшення суми експорту даної продукції – у 1,7 рази до 2015 року.

Не менш важливо вивчити тенденції зміни товарної структури експорту даної сільськогосподарської та продовольчої продукції у регіоні за 2015-2021 рр. (рис. 2.4).

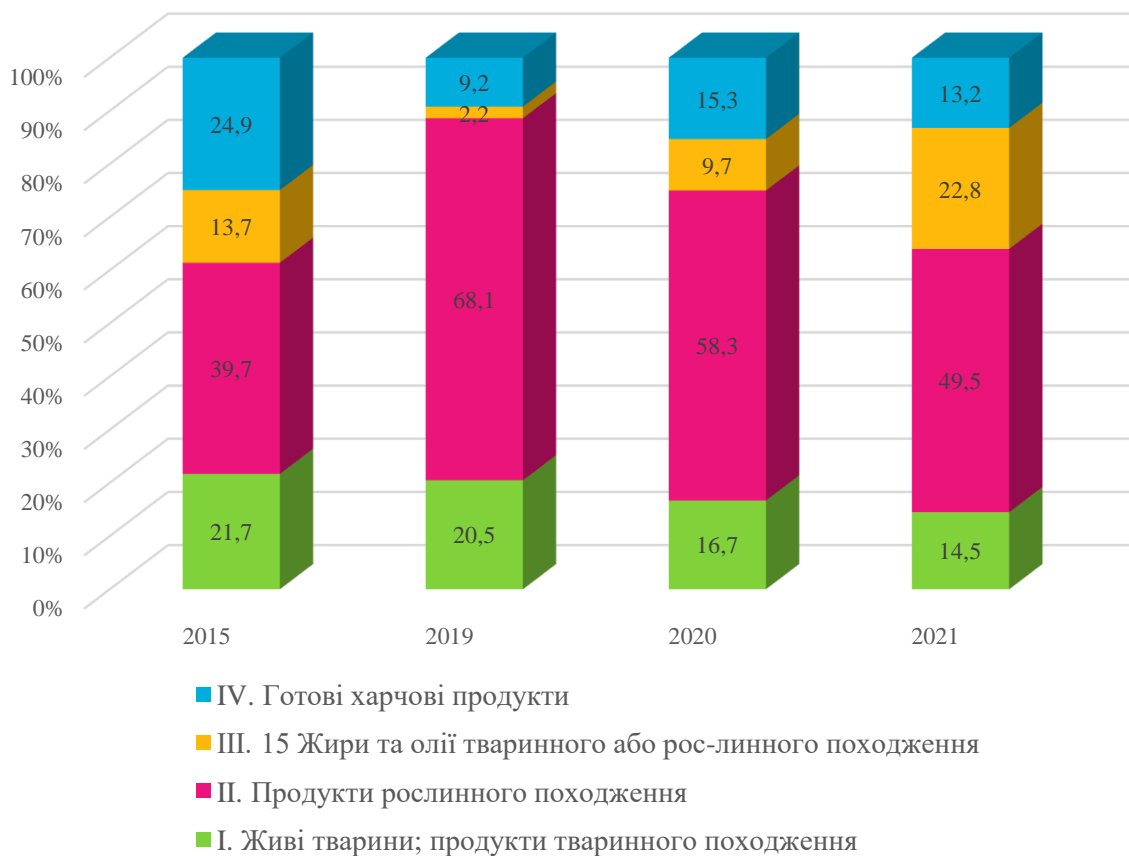

Рисунок 2.4. – Аналіз зміни товарної структури експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у Волинській області за 2015-2021 рр. (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Як бачимо, найбільшу частку в експорті займають продукти рослинного походження, яка у 2019-2022 рр. становила 68,1% та 58,3%. Мінімальною у 2019 році була частка жирів та олії рослинного або тваринного походження – лише 2,2%. Тенденцією до зменшення з 21,7% до 14,5% характеризувалася частка експорту живих тварин, продуктів тваринного походження. Також зменшується частка готових харчових продуктів – з 24,9% у 2015 році до 13,2%

у 2021 році. Тобто спостерігається переважно сировинна орієнтації експорту сільськогосподарської продукції.

Після цього звернемо увагу на проведення порівняльного аналізу динаміки показників експорту та імпорту сільськогосподарської і продовольчої продукції у регіоні за 2015-2021 рр. (рис. 2.5).

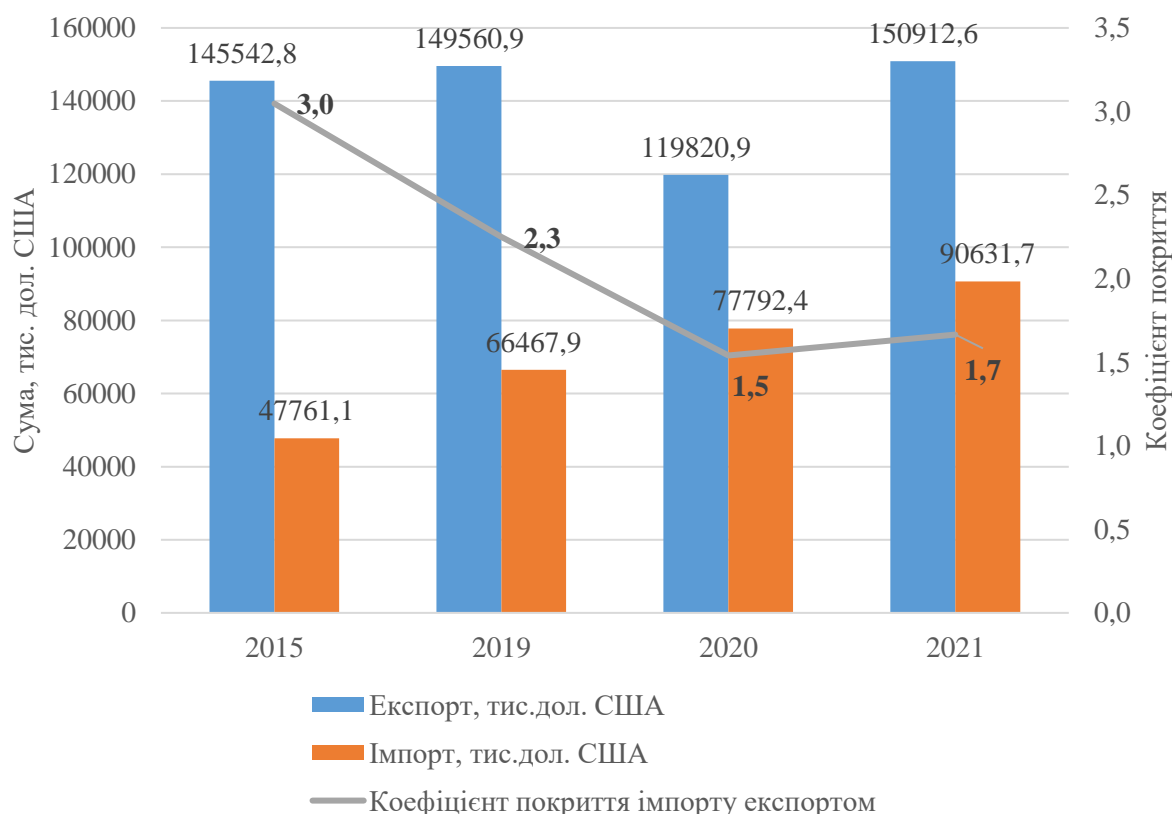

Рисунок 2.5. – Зміна показників експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у Волинській області за 2015-2021 рр. (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Як бачимо показники експорту протягом усього періоду значно переважали показники імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, хоча відхилення між ними зменшувалося. Також спостерігалось поступове щорічне збільшення імпорту сільськогосподарської продукції – з 47761,1 до 90631,7 тис дол. США, або у 1,9 рази. При цьому сума експорту також після різкого зниження у 2020 році надалі зростає до найбільшого рівня у 2021 році – 150912,6 млн. дол. США. Також протягом даного періоду різко

зменшилося покриття імпорту експортом – з 3,0 разів у 2015 році до 1,7 разів у 2021 році, але все ж перебуває у позитивному співвідношенні.

Наступний етап передбачає вивчення зміни показника прибутку до оподаткування, а також частки збиткових сільськогосподарських підприємств у даному регіоні у 2014-2020 рр.

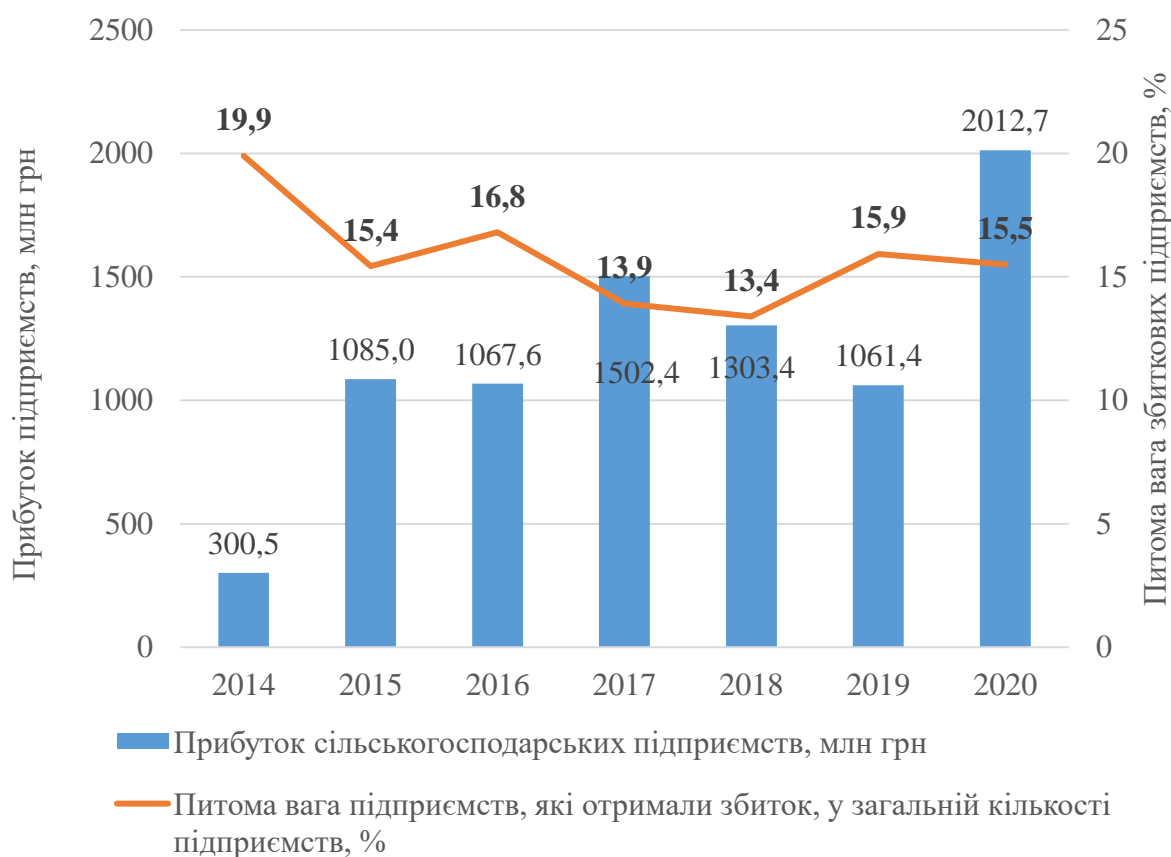

Рисунок 2.6. – Динаміка прибутку до оподаткування та частки збиткових сільськогосподарських підприємств у Волинській області у 2014-2020 рр. (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

За тривалий період спостерігалось коливання показника прибутку сільськогосподарських підприємств – з мінімального рівня у 2014 році – 300,5 млн грн, до максимального у 2020 році – 2012,7 млн грн у 2020 році. Також спостерігалось його зменшення у 2019 році. Про певне покращення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств свідчить певна тенденція до зменшення частки збиткових підприємств – з 19,9% у 2014 році до

мінімального рівня 13,4% у 2018 році. У наступних роках цей показник дещо збільшився до 15,5%, але перебуває на низькому рівні.

Отже, на основі аналізу основних показників діяльності сфери сільського господарства у регіоні можна говорити, що зменшення чисельності зайнятих не призвело до зменшення валової доданої вартості даної сфери, зберігається позитивне переважання експорт даної продукції над імпортом, збільшується сума прибутку сільськогосподарських підприємств.

2.2. Аналіз показників продукції сільського господарства у регіоні

Для вивчення продуктивності праці важливе значення має дослідження показників виробництва продукції. У сфері сільського господарства номенклатура і асортимент продукції є дуже різноманітними та розподіляються за двома ключовими сферами – продукції рослинництва і продукції тваринництва.

На початковому етапі доцільно вивчити загальні тенденції розвитку сфери сільського господарства у регіоні на основі аналізу індексів сільськогосподарської продукції (табл. 2.1).

Якщо аналізувати господарства усіх категорій, то зростання виробництва сільськогосподарської продукції щороку відбувалося на 1-2%, а в цілому з 2010 року до 2021 року – на 40,1%. Це зростання було забезпечено за рахунок переважання індексу росту у сфері рослинництва (172,3%) над індексом у сфері і тваринництва, де темп росту був негативним – 96,4% до 2010 року. Також бачимо, що основний ріст забезпечили підприємства, де загальний ріст досягнув 250,4%, зокрема у рослинництві – 323,2%, а у тваринництві – 160,2%. В тому числі можна виділити позитивні тенденції збільшення обсягів виробництва фермерських господарств як загалом (на 389,0%), так і у сферах рослинництва (466,6%) та тваринництва (142,8%). Натомість спостерігається негативна ситуація з виробництвом у господарствах населення, де загальний

індекс росту за 2010-2021 рр. становив лише 89,2%, зокрема у рослинництві – 106,5%, а у тваринництві – лише 64,7%. Отже господарства населення все менше спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва, основу виробництва якої забезпечують підприємства і зокрема фермерські господарства.

Таблиця 2.1. – Індeksi сільськогосподарської продукції у Волинській області за 2010-2021 рр., %

Рік	Всього		Рослинництво		Тваринництво	
	до попереднього року	до 2010р.	до попереднього року	до 2010р.	до попереднього року	до 2010р.
Господарства усіх категорій						
2010	102	х	102,8	х	100,9	х
2015	95,3	121,7	95,9	131,9	94,2	107,8
2019	101,3	135,7	102,9	161,3	98,2	101
2020	100,4	136,3	101,4	163,6	98,3	99,3
2021	102,8	140,1	105,4	172,3	97,1	96,4
Підприємства						
2010	105,1	х	109,2	х	100,5	х
2015	97,7	164,8	94,7	181,3	102,6	144,5
2019	103	225	103,1	280,8	102,8	155,7
2020	102,9	231,6	103,1	289,5	102,6	159,8
2021	108,1	250,4	111,6	323,2	100,3	160,2
у т.ч. фермерські господарства						
2010	104,4	х	102,5	х	111,1	х
2015	94	187,7	91	215,6	122,1	99,1
2019	97,1	335,7	96,2	395,6	105,7	145,6
2020	104,1	349,5	105,2	416	95,3	138,7
2021	111,3	389	112,2	466,6	102,9	142,8
Господарства населення						
2010	100,6	х	100,2	х	101,2	х
2015	93,6	101,7	96,8	110,3	88,4	89,6
2019	99,6	94,5	102,6	109,1	93,8	73,7
2020	97,6	92,3	99,5	108,6	93,8	69,2
2021	96,7	89,2	98,1	106,5	93,5	64,7

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4, б, 28].

На наступному етапі важливо вивчити тенденції зміни обсягів продукції сільського господарства за окремими категоріями господарств у регіоні у постійних цінах (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. – Динаміка продукції сільського господарства за категоріями господарств у Волинській області у постійних цінах 2016р.; млн. грн

Показники	Роки				Відхилення 2021р. до 2015р.	
	2015	2019	2020	2021	абсол., +, -	віднос., %
Господарства усіх категорій						
Продукція сільського господарства	14828	16541	16610	17078	2250,2	15,2
Продукція рослинництва	9249,8	11317	11474	12089	2839,4	30,7
Продукція тваринництва	5578,4	5224	5136,2	4989	-589,2	-10,6
Підприємства						
Продукція сільського господарства	6348,5	8664,3	8919,3	9644	3295,7	51,9
Продукція рослинництва	3865	5987,3	6172,6	6890	3025,3	78,3
Продукція тваринництва	2483,5	2677	2746,7	2754	270,4	10,9
у т.ч. фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	873,4	1561,8	1626,4	1810	936,5	107,2
Продукція рослинництва	762,9	1399,5	1471,7	1651	887,8	116,4
Продукція тваринництва	110,5	162,3	154,7	159,2	48,7	44,1
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	8479,7	7876,5	7691,1	7434	-1045,5	-12,3
Продукція рослинництва	5384,8	5329,5	5301,6	5199	-185,9	-3,5
Продукція тваринництва	3094,9	2547	2389,5	2235	-859,6	-27,8
Вироблено продукції господарствами усіх категорій						
На 1 особу – всього, грн	14220	16007	16136	16672	2452	17,2
Продукція рослинництва	8870	10952	11146	11802	2932	33,1
Продукція тваринництва	5350	5055	4990	4870	-480	-9,0

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4, 6, 28].

Детальніший аналіз показує, що по господарства усіх категорій загальна продукція сільського господарства за 2015-2021 рр. збільшилася на 15,2%, що відбулося за рахунок перевищення позитивного приросту продукції рослинництва – 30,78% над негативним приростом продукції сфери

рослинництва – 10,6%. При цьому, найбільші прирости забезпечили підприємства – загальний на 51,9%, зокрема за рахунок різкого приросту у сфері рослинництва – на 78,3%, що перевищив приріст у сфері тваринництва – 10,9%. Головним чином це було забезпечено за рахунок випереджаючого приросту, які забезпечили фермерські господарства – загалом 107,2%, зокрема рослинництва – на 116,4%, тваринництва – 44,1%. Натомість у господарствах населення навпаки відбулося зниження цих показників – загального виробництва на 12,3%, у рослинництві – 3,5% і у тваринництві – 27,8%. Якщо аналізувати прирости продукції на одну особу, то загальний приріст виробництва за 2015-2021 рр. становив 17,2%, в тому числі позитивний у сфері рослинництва – 33,1% і негативний у сфері тваринництва – 9,0%.

Надалі слід проаналізувати зміну частки виробництва продукції рослинництва і тваринництва зокрема за категоріями господарств у регіоні за 2015-2022рр. (рис. 2.7).

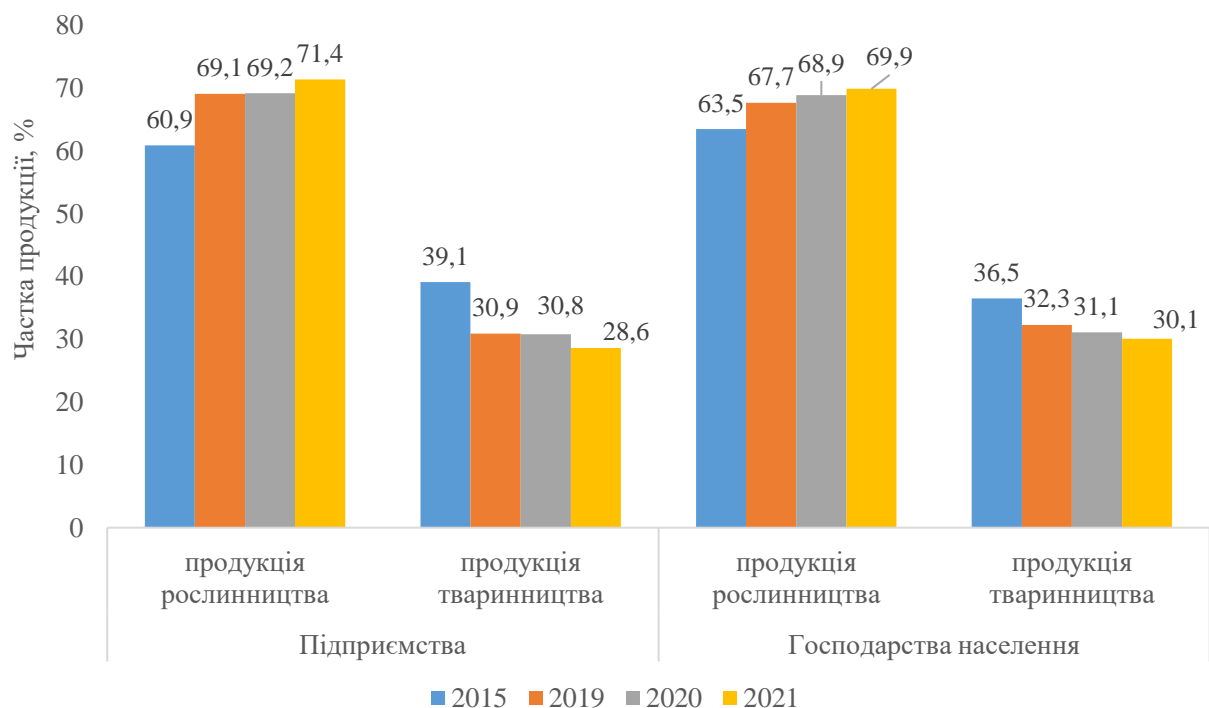

Рисунок 2.7. – Зміна частки виробництва продукції рослинництва і тваринництва за категоріями господарств у Волинській області за 2015-2022рр. (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Як бачимо частка по підприємствах частка продукції рослинництва постійно збільшувалася з 60,9% до 71,4%, тоді як частка продукції тваринництва зменшувалася з 39,1% до 28,6%. У господарствах населення частка продукції рослинництва була більш суттєвою і також постійно збільшувалася – з 63,5% до 69,9%, тоді у цей час частка сфери тваринництва навпаки зменшувалася – з 36,5% до 30,1%.

Також важливо вивчити зміну обсягу продукції сільського господарства за окремими видами у регіоні за 2015-2021 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Зміна обсягу продукції сільського господарства за видами у Волинській області за 2015-2021 рр. (у постійних цінах 2016р.; млн. грн)

Показники	Роки				Відхилення 2021р. до 2015р.	
	2015	2019	2020	2021	абсол., +, -	віднос., %
Продукція сільського господарства	14828,2	16540,8	16610,4	17078,4	2250,2	15,2
Продукція рослинництва	9249,8	11316,8	11474,2	12089,2	2839,4	30,7
культури зернові та зернобобові	3566,5	4109,8	4424,3	4760,1	1193,6	33,5
культури технічні	1841,9	3269,3	3155,5	3412,8	1570,9	85,3
коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	3009	3181,8	3197	3209,1	200,1	6,7
культури кормові	535,4	437,9	422,6	386,0	-149,4	-27,9
культури плодові, ягідні та виноград	246,8	238,4	234,1	252,3	5,5	2,2
інша продукція та зміна обсягу незавершеного виробництва	50,2	79,6	40,7	68,9	18,7	37,3
Продукція тваринництва	5578,4	5224	5136,2	4989,2	-589,2	-10,6
вирощування сільськогосподарських тварин	3373,7	3291,9	3290,3	3193,1	-180,6	-5,4
молоко	1894,8	1619,6	1552,4	1483,2	-411,6	-21,7
яйця	228,8	237,7	240,7	240,3	11,5	5,0
вовна	0,4	0,4	0,4	0,5	0,1	25,0
інша продукція	80,7	74,4	52,4	72,1	-8,6	-10,7

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4, 6, 28].

Якщо аналізувати темпи приросту виробництва окремих видів продукції рослинництва, то найбільшим позитивним приростом відзначалося виробництво технічних культур – 85,3%, культур зернових та зернобобових – 33,5% та іншої продукції – на 37,3%. Тоді як негативний приріст спостерігався лише у сфері кормових культур – 27,9%. Щодо продукції тваринництва, то позитивний приріст спостерігався лише щодо виробництва вовни – 25,0% та яєць – 5%. Тоді як негативні прирости були характерні для виробництва молока – 21,7%, вирощування тварин – 5,4% та іншої продукції – 10,7%.

Надалі вивчено структурні зміни продукції сільського господарства за основними видами у регіоні за 2015-2021 рр. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4. – Зміна структури продукції сільського господарства за видами у Волинській області за 2015-2021 рр. (відсотків до загального обсягу)

Показники	Роки				Відхилення, +, -		
	2015	2019	2020	2021	2020р. до 2015р.	2021р. до 2020р.	2021р. до 2015р.
Продукція рослинництва	62,4	68,4	69,1	70,8	6,7	1,7	8,4
культури зернові та зернобобові	24,1	24,9	26,6	27,9	2,5	1,3	3,8
культури технічні	12,4	19,8	19	20	6,6	1	7,6
коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	20,3	19,2	19,2	18,8	-1,1	-0,4	-1,5
культури кормові	3,6	2,6	2,6	2,2	-1	-0,4	-1,4
культури плодові, ягідні та виноград	1,7	1,4	1,4	1,5	-0,3	0,1	-0,2
інша продукція та зміна обсягу незавершеного виробництва	0,3	0,5	0,3	0,4	0	0,1	0,1
Продукція тваринництва	37,6	31,6	30,9	29,2	-6,7	-1,7	-8,4
вирощування сільськогосподарських тварин	22,8	19,9	19,8	18,7	-3	-1,1	-4,1
молоко	12,8	9,8	9,4	8,7	-3,4	-0,7	-4,1
яйця	1,5	1,5	1,4	1,4	-0,1	0	-0,1
вовна	0	0	0	0	0	0	0
інша продукція	0,5	0,4	0,3	0,4	-0,2	0,1	-0,1

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4, 6, 28].

Як бачимо, частка продукції рослинництва у загальному виробництві збільшувалася з 62,4% до 70,8%. Зокрема найбільшою була частка кукурудзи та зернобобових, яка також збільшувалася з 24,1 до 27,9%. Позитивний приріст був характерним також для технічних культур – 12,4-20,0%. Тоді як частка коренеплодів та бульбоплодів, культур овочевих та баштанних продовольчих навпаки зменшилася з 20,3% до 18,8%, а культур кормових з 3,6 до 2,2%.

Натомість частка продукції тваринництва зменшувалася, що відбулося переважно за рахунок зменшення часток продукції вирощування сільськогосподарських тварин – з 22,8 до 18,7%, молока – з 12,8 до 8,7%, яєць – з 1,5 до 1,4%.

Тобто бачимо, що сільськогосподарські виробники області переорієнтовуються на виробництва продукції рослинництва, натомість обсяги і частка продукції тваринництва поступово зменшуються. Особливо слід звернути увагу на зменшення обсягів сільськогосподарської продукції у господарствах населення.

2.3. Аналіз показників продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону

На завершальному етапі дослідження важливо вивчити зміну показників які характеризують продуктивність сільськогосподарського виробництва у регіоні. До таких показників можна віднести показник суми валової доданої вартості (у фактичних цінах) в середньому на 1 зайнятого працівника у сфері сільського, лісового та рибного господарства регіону (рис. 2.8).

Як бачимо з рисунку, продуктивність за показником валової доданої вартості у сфері сільського, лісового та рибного господарства в цілому була меншою, ніж загалом по економіці регіону. При цьому відхилення між цими показниками збільшувалася і у 2020 році продуктивність у сфері сільського,

лісового та рибного господарства становила 138,6 тис грн/ особу, що було на 26,3% менше, ніж в цілому по економіці області.

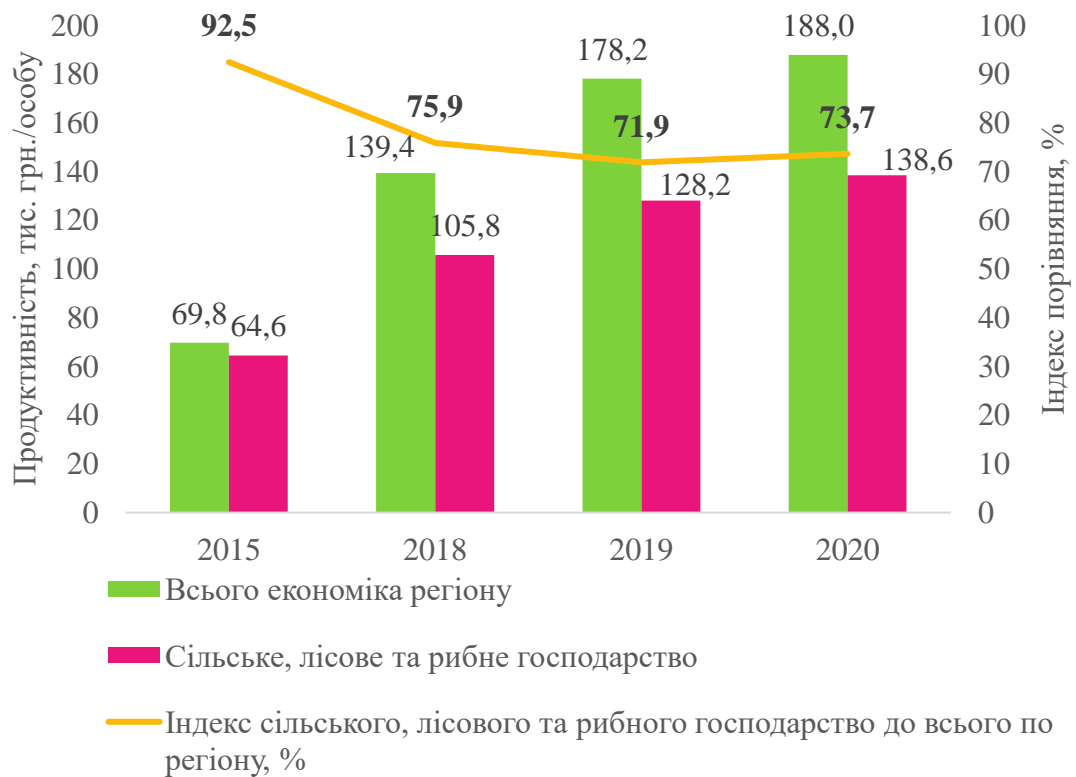

Рисунок 2.8. – Зміна показника суми валової доданої вартості (у фактичних цінах) у розрахунку на 1 зайнятого у сфері сільського, лісового та рибного господарства у Волинській області за 2015-2021 рр., тис. грн (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

При цьому, бачимо, що індекс частки сільського, лісового та рибного господарства мав тенденцію до зменшення – 92,5% у 2015 році до 73,7% у 2020 році. Все це говорить, що сфера сільського, лісового та рибного господарства набуває все більшої важливості для забезпечення продуктивності у даному регіоні. Хоча для забезпечення зростання загальної регіональної продуктивності для сфери сільського, лісового та рибного господарства важливо значно підвищити ефективність виробничих процесів та ефективність використання персоналу, щоб усі зайняті працівники були оснащені сучасними основними засобами.

Важливе значення має проведення аналізу показників продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах за період 2015-2020 рр. у розрахунку на зайнятого в сільськогосподарському виробництві, використовуючи постійні ціни (рис. 2.9).

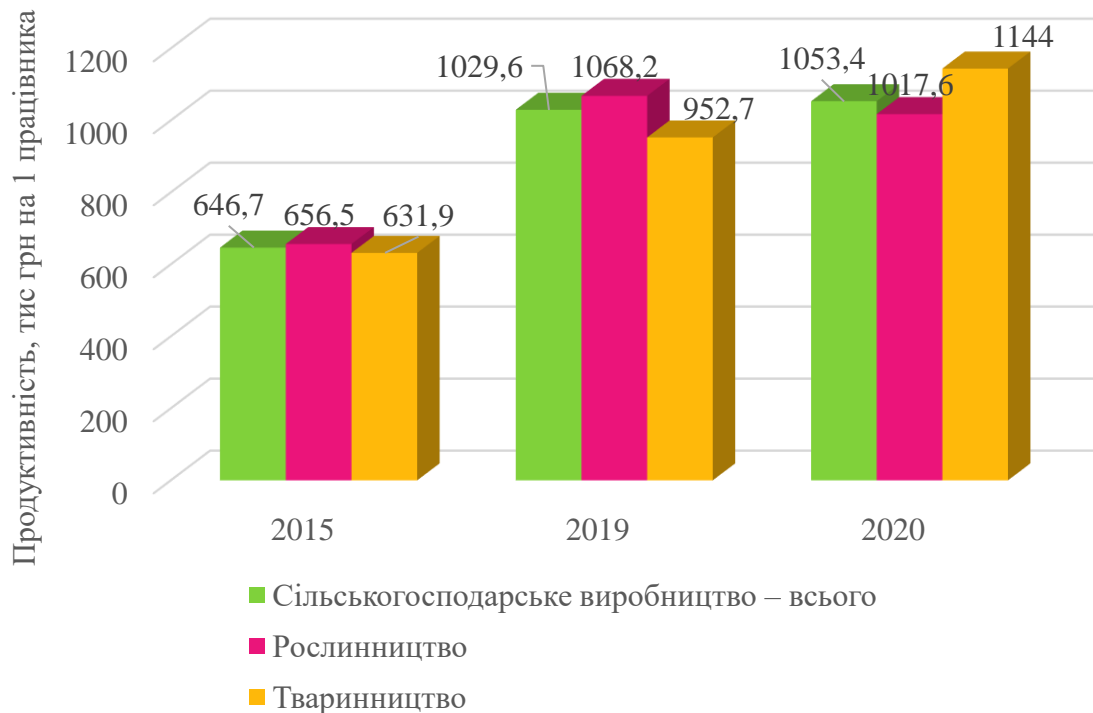

Рисунок 2.9. – Зміна продуктивність праці на сільськогосподарських підприємствах у 2015-2020 рр. на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2016р.; тис. грн (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Як бачимо, продуктивність праці загалом у сільськогосподарському виробництві мала тенденцію до збільшення у 2020 році до 2015 року з 646,7 тис грн до 1053,4 тис грн., або у 1,6 рази. Також позитивною динамікою відзначалося зростання продуктивності праці у сфері рослинництва – з 656,5 тис грн до 1017,6 тис грн, або у 1,5 рази. Тоді як найбільшим зростанням характеризувалася зміна цього показника у сфері тваринництва – з 631,9 тис грн до 1144 тис грн, або у 1,8 рази. При цьому саме у 2020 році продуктивність

праці у сфері тваринництва була найвищою порівняно з сферою рослинництва і сільського господарства в цілому.

Надалі вивчено тенденції зміни індексів продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах регіону за 2015-2020рр. у порівняних цінах (рис. 2.10).

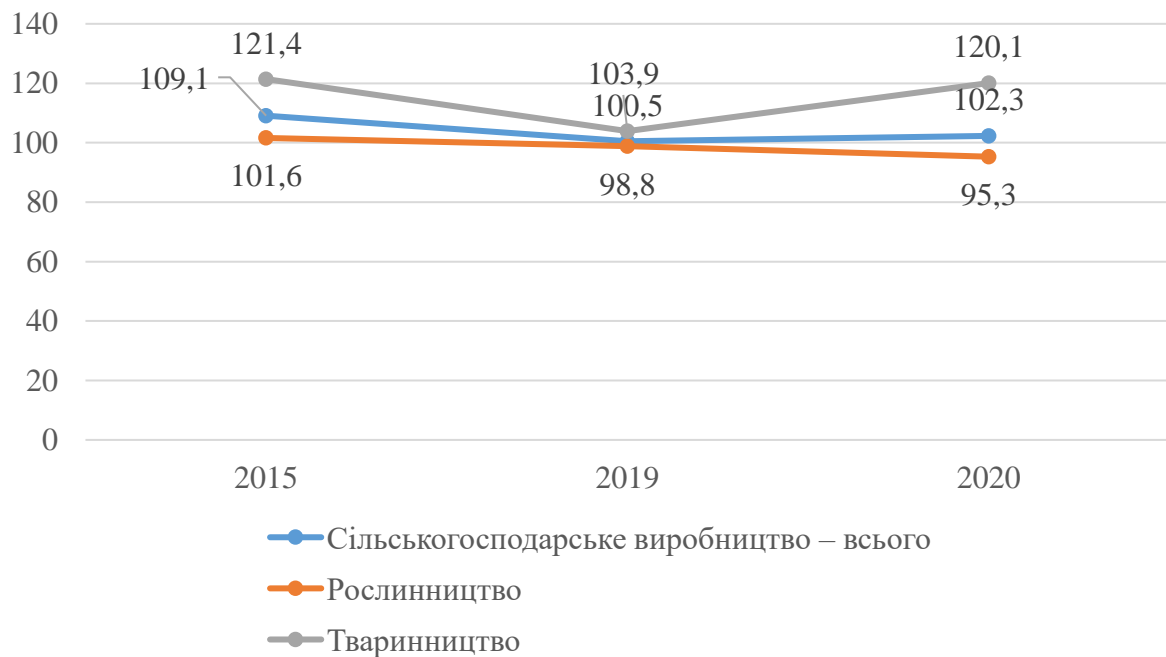

Рисунок 2.10. – Зміна індексів продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах за 2015-2020рр. (у постійних цінах 2016 року, відсотків до попереднього року) (побудовано автором за даними [4, 6, 28])

Видно, що в цілому у сфері сільського господарства цей індекс мав тенденції до зменшення з 109,1% у 2015 році до 102,3% у 2020 році. Тоді як найбільше значення індексу було досягнуто у сфері тваринництва, але він після різкого зниження у 2019 році з 121,4% у 2015 році до 103,9% надалі демонстрував значне зростання до 120,1% у 2020 році, але не перевищив показника початку періоду. Меншими індексами росту відзначалася зміна продуктивності праці ку сфері рослинництва, який зменшився з 101,6% у 2015 році до 95,3% у 2020 році. Тобто у сфері рослинництва спостерігалася негативна тенденція до зниження рівня продуктивності праці.

До оцінки продуктивності важливе значення має також вивчення ефективності використання робочого часу у сфері сільського господарства у регіоні (табл. 2.5)

Таблиця 2.5. – Аналіз використання робочого часу штатних працівників у сфері сільського господарства у 2019-2021 рр. у розрахунку на одного штатного працівника

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення					
				2020р. до 2019р.		2021р. до 2020р.		2021р. до 2019р.	
				абсол., +, -	%	абсол., +, -	%	абсол., +, -	%
Відпрацьовано всього, год	1783	1746	1725	-37	-2,1	-21	-1,2	-58	-3,3
у % до табельного фонду робочого часу	89,5	87,2	86,5	-2,3	-2,6	-0,7	-0,8	-3,00	-3,4
не відпрацьовано за причинами, год									
відпустки без збереження заробітної плати (на період припинення виконання робіт)	0	1	1	1	-	0	-	1	-
переведення з економічних причин на неповний робочий день (тиждень)	0	1	1	1	-	0	-	1	-

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4, 6, 28].

З таблиці бачимо, що середня тривалість відпрацьованого часу одним працівником у сфері сільського господарства мала тенденцію до зменшення з 1783 год у 2019 році до 1725 год у 2021 році, або на 3,3%. До негативних моментів слід віднести також зменшення рівня використання табельного фонду часу – з 89,5% до 86,5%. На підприємствах сфери сільського господарства також допускалися втрати робочого часу. Зокрема в середньому близько 1 год втрат допускалося через відпустки без збереження заробітної плати (зокрема на період припинення виконання робіт). Також близько 1 год втрат було через переведення працівників з економічних причин на неповний робочий день (тиждень).

Надалі важливо оцінити вплив основних чинників на зміну продуктивності праці штатних працівників сільськогосподарських підприємств регіону (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. – Факторний аналіз продуктивності праці штатних працівників сільськогосподарських підприємств у Волинській області за 2015-2021 рр.

Показники	Роки				Абсолютне відхилення, +,-		
	2015	2019	2020	2021	2019р. / 2015р.	2020р. / 2019р.	2021р. / 2020р.
Середньооблікова чисельність штатних працівників, осіб (Ч)	6164	5157	5664	7010	-1007	507	1346
Продукція підприємств сільського господарства у постійних цінах 2016р.; млн.грн (ОП)	6348,5	8664,3	8919,3	9644,2	2315,8	255	724,9
Виробіток продукції на 1 штатного працівника, тис грн (ПП)	1029,93	1680,10	1574,74	1375,78	650,17	-105,37	-198,96
Виробіток продукції на 1 штатного працівника на базовому рівні, тис грн (ППбаз)					1029,93	1680,10	1574,74
Виробіток продукції при обсягу виробництва на звітному рівні, а чисельності на базовому рівні, тис грн (ППум1)					1405,63	1729,55	1702,72
Виробіток продукції на 1 штатного працівника на звітному рівні, тис грн (ППзв)					1680,10	1574,74	1375,78
Розрахунок впливу основних факторів на зміну виробітку:							
- зміна обсягу виробництва	$\Delta \text{ППоп} = \text{ППум1} - \text{ППбаз}$				375,70	49,45	127,98
- зміна середньооблікової чисельності штатних працівників	$\Delta \text{ППч} = \text{ППзв} - \text{ППум1}$				274,48	-154,82	-326,94
Загальна зміна виробітку, тис грн	$\Delta \text{ППч} = \Delta \text{ППоп} + \Delta \text{ППч}$				650,17	-105,37	-198,96

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [4, 6, 28].

Основними чинниками, які впливають на базовий показник продуктивності (виробіток продукції) є обсяг виробництва продукції підприємств сільського господарства у постійних цінах і середньооблікова чисельність штатних працівників. Оцінку впливу цих чинників доцільно провести використовуючи методи економічного аналізу, зокрема метод ланцюгових підстановок, який передбачає розрахунок умовних показників і поступове оцінювання впливу чинників.

Результати оцінки показують, що загальне збільшення виробітку у 20219 році до 2015 року у розмірі 650,17 тис грн було досягнуто за рахунок позитивного впливу обох факторів – зміни обсягу виробництва (+375,7 тис грн) та зміни середньооблікової чисельності працівників (+274,48 тис грн). Тоді як протягом 2019-2020 рр. негативне зниження показника виробітку на 105,37 тис грн відбулося за рахунок негативного внеску зміни середньооблікової чисельності працівників (-154,82 тис грн), що перевищив менший позитивний вплив від зміни обсягу виробництва (+49,45 тис грн).

Також негативна зміни виробітку вже у більшому розмірі 198,96 тис грн була характерної і за період 2020-2021 рр. Це сталося за рахунок того, що значний негативний вплив зміни середньооблікової чисельності працівників (-326,94 тис грн) перевищив менший позитивний вплив від зміни обсягу виробництва (+127,98 тис грн).

Отже, надалі сільськогосподарським виробникам важливо звернути увагу на підвищення продуктивності праці штатних працівників, що дозволить збільшити показники виробництва продукції.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У представленій кваліфікаційній роботі бакалавра узагальнено результати обґрунтування напрямів підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства у Волинській області, що дозволило узагальнити сукупність висновків і пропозицій:

1. На даний момент досить негативний вплив на продуктивність праці в сільському господарстві мають політичні, соціальні та економічні чинники, і тому з'являється потреба в запровадженні нових підходів до розуміння продуктивності праці в даній галузі. Варто відмітити, що ряд науковців вивчаючи продуктивність праці як спосіб вимірювання ефективності використання ресурсів, а інші як спосіб для обчислення витрат підприємства. Відповідно до іншої концепції продуктивність праці є систематизованою категорією яка включає різні показники для обчислення ефективності діяльності підприємств загалом.

2. Визначено, що резерви підвищення продуктивності праці за умов їх ефективною реалізації можуть мати значний соціально-економічний ефект. Але на жаль проведення таких заходів потребує значних фінансових вливань. Доцільно розробити ті чи інші напрями підвищення продуктивності праці з врахуванням резервів, які є в наявності. В той же час пошук резервів підвищення продуктивності праці ґрунтується насамперед на інформаційній базі щодо досягнутого рівня продуктивності праці на підприємствах за окремими видами діяльності.

3. В сучасній літературі зустрічається низка різноманітних підходів до класифікації факторів та резервів продуктивності праці. Однак одні підходи досить узагальнено позаглядають ці аспекти продуктивності праці, а інші дуже деталізовано розглядають взаємозв'язки між даними величинами. Визначено, що на мікрорівні фактори зростання продуктивності праці залежні від соціально-економічних умов безперервного функціонування підприємств. В той же час фактори продуктивності праці розглядаються як сукупність

різноманітних рушійних сил, які мають значний вплив на динаміку продуктивності праці на всіх рівнях розвитку.

4. Загалом можна констатувати, що незважаючи на значне зменшення чисельності працюючих, продуктивність праці в сільському господарстві у Волинській області все ще залишається низькою через зазначені вище причини, але є також значні можливості сталого економічного розвитку сільського господарства у регіоні, за умови ефективного управління усіма процесами на різних рівнях управління.

5. На сучасному етапі розвитку економіки Волинської області проблема підвищення продуктивності праці та ефективності використання трудових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах набуває великого значення. У роботі визначено фактори, що визначають рівень і динаміку зростання продуктивності праці в сільському господарстві та наведено основні складові оцінки та класифікації факторів, що впливають на зміну продуктивності праці. Аналіз сучасного стану продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Волинської області показав, що основним резервом її зростання, зокрема у сфері тваринництва є збільшення поголів'я, яке потребує впровадження у виробничий процес нових технологій, сортів кормових культур, порід худоби та сучасної техніки.

6. Аграрний сектор відіграє вирішальну роль в економіці Волинської області. Він забезпечує роботою значну частину робочої сили регіону та сприяє зростанню валового регіонального продукту. Однак звичайні методи ведення сільського господарства, такі як інтенсивне використання синтетичних добрив і пестицидів, монокультури та великомасштабне промислове землеробство, негативно вплинули на навколишнє середовище, здоров'я населення та продовольчу безпеку у нашому регіоні.

Отже, традиційні методи ведення сільського господарства, такі як інтенсивне використання синтетичних добрив і пестицидів і великомасштабне промислове землеробство, негативно вплинули на навколишнє середовище, здоров'я населення та продовольчу безпеку регіону та країни. Як відповідь на

сучасні виклики саме концепція сталого сільського господарства пропонує життєздатне вирішення цих проблем. Вона здатна забезпечити шлях до більш стійкої, справедливої та екологічно стійкої продовольчої системи, яка принесе користь кожному жителю регіону. Адже використовувані господарствами регіону звичайні методи ведення сільського господарства загострюють ці проблеми, сприяючи ерозії ґрунту, втраті біорізноманіття та забрудненню водних ресурсів.

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) [41], щоб сільське господарство було справді сталим, воно має задовольняти потреби нинішнього та майбутніх поколінь, забезпечуючи при цьому прибутковість, здоров'я навколишнього середовища та соціальну та економічну справедливість.

Саме перехід до сталого сільського господарства відкриває шлях до більш стійкої, справедливої та екологічно стійкої продовольчої системи у регіоні, яка принесе користь економіці регіону і головне дозволить підвищити продуктивність праці у цій сфері.

Конференція переходу до сталого сільського господарства у Волинській області має базуватися на 7 групах заходів:

1. Впровадження регенеративних практик і природних рішень.

Відновлювальне сільське господарство зосереджується на зміцненні здоров'я ґрунту, збільшенні біорізноманіття та збільшенні здатності екосистем поглинати вуглець. Цей підхід передбачає такі практики, як консерваційний обробіток ґрунту, покривні культури, сівозміна, проміжні культури та агролісомеліорація. Впроваджуючи ці методи у свої сільськогосподарські системи, місцеві сільгоспвиробники зможуть покращити родючість ґрунту, збільшити врожайність і зменшити викиди парникових газів. Відповідно до дослідження, опублікованого в журналі *Nature Sustainability*, агроекологічні методи землеробства можуть зменшити вимивання азоту на 21% і покращити якість ґрунту порівняно зі звичайними методами землеробства.

2. Застосування методів інтегрованої боротьби зі шкідниками.

Воно передбачає використання кількох стратегій для боротьби зі шкідниками, хворобами та бур'янами таким чином, щоб мінімізувати шкоду для здоров'я людини та навколишнього середовища. Ці стратегії можуть включати біологічний контроль, сівозміну, використання стійких сортів і культурних практик. Це дозволить зменшити використання пестицидів, підвищити врожайність сільськогосподарських культур і захистити природні екосистеми.

3. Запровадження агролісомеліорації.

Агролісомеліорація передбачає інтеграцію дерев і кущів в агроландшафти. Цей підхід може підвищити родючість ґрунту, зменшити ерозію, збільшити біорізноманіття та забезпечити додаткові джерела доходу для сільгоспвиробників за рахунок раціоналізації виробництва деревини, фруктів та інших недеревних лісових продуктів. Згідно зі звітом Всесвітнього агролісомеліораційного центру, агролісомеліорація має потенціал збільшити продуктивність деградованих земель до трьох разів, водночас поглинаючи вуглець у ґрунті та біомасі.

4. Зменшення вразливості та покращення здатності до адаптації до впливу зміни клімату.

Очікується, що зміна клімату збільшить частоту та інтенсивність екстремальних погодних явищ, таких як посухи, повені та шторми, що вплине на виробництво продуктів харчування та засоби до існування. Щоб зменшити вразливість до цих впливів, сільгоспвиробники повинні перейти до застосування кліматично розумних методів, таких як збір дощової води, диверсифікація культур і використання посухостійких сортів. Розвиваючи стійкість до зміни клімату, сільгоспвиробники зможуть покращити свою здатність до адаптації, зменшити ризики та зберегти свої засоби до існування.

5. Просування циркулярності в сільському господарстві

Циркулярне (кругове) сільське господарство – це замкнута система, яка спрямована на зменшення відходів, переробку поживних речовин і відновлення природних ресурсів. Цього можна досягти за допомогою таких практик, як

компостування, покривні культури та інтегровані системи тваринництва та рослинництва. Застосовуючи практику кругового землеробства, місцеві сільгоспвиробники можуть зменшити свою залежність від зовнішніх ресурсів, таких як синтетичні добрива та пестициди, одночасно покращуючи стан ґрунту та зменшуючи відходи. Зокрема можна розробити у Волинській області програму природного землеробства з нульовим бюджетом, яка буде сприяє використанню методів кругового землеробства, таких як проміжне вирощування культур, мульчування та вермікомпостування, що призвело до підвищення врожайності, покращення родючості ґрунту та зниження витрат для фермерів.

6. Застосування цифрових рішень для сільського господарства для ланцюга постачання сільськогосподарської продукції.

«Рішення для цифрового сільського господарства, такі як технології точного землеробства, програмне забезпечення для управління фермами та інструменти для управління ланцюгами поставок, можуть допомогти фермерам підвищити ефективність, зменшити відходи та підвищити прибутковість. Точні сільськогосподарські технології, такі як дрони, датчики та супутникові зображення, можуть надати фермерам дані в реальному часі про вологість ґрунту, рівень поживних речовин і здоров'я врожаю, дозволяючи їм оптимізувати вхідні ресурси та зменшити витрати. Інструменти управління ланцюгом постачання, такі як блокчейн, можуть допомогти підвищити прозорість, відстежуваність і підзвітність у ланцюзі постачання харчових продуктів, гарантуючи, що фермери отримають справедливі ціни на свою продукцію» [40].

7. Забезпечення передбачуваності через інноваційні агротехнології.

Інноваційні агротехнології, такі як прогноз погоди, дистанційне зондування та прогнозна аналітика, допомагатимуть фермерам передбачати погодні умови, нашествия шкідників і хвороб, а також ринковий попит, дозволяючи їм приймати обґрунтовані рішення та зменшувати ризики. Управління агропромислового розвитку Волинської ОДА зможе робити

регіональні прогнози погоди та консультації для сільгоспвиробників за допомогою мобільних додатків, текстових повідомлень та інших каналів, допомагаючи їм планувати посівні роботи та збирання врожаю.

Перехід до сталого сільського господарства у Волинській області є не можливістю, а необхідністю. Адже зі зменшенням чисельності населення регіону, зміною клімату та зростаючим тиском на природні ресурси існує нагальна потреба запровадити у Волинській області стійкі методи сільського господарства, які зберігатимуть довкілля та сприятимуть продовольчій безпеці регіону. Запровадження регенеративних методів, сівозміни, інтегрованої боротьби зі шкідниками, агролісомеліорації та циркулярності в сільському господарстві можуть допомогти досягти цих цілей. Разом із впровадженням цифрових рішень для сільського господарства та інноваційних агротехнологій сільгоспвиробники регіону можуть забезпечити впровадження ефективних та стійких методів ведення сільського господарства.

«Резервів підвищення продуктивності праці для сільськогосподарських виробників є багато, але для конкретного підприємства більш прийнятним є внутрішньовиробничий, оскільки підвищення продуктивності праці відбуватиметься за рахунок зниження трудомісткості виробництва та поліпшення використання робочого часу на підприємстві. При цьому підвищення продуктивності праці на підприємстві, як правило, досягається кількома методами:

- заміщення праці капіталом (переоснащення виробництва, впровадження нової техніки і технологій);
- інтенсифікація праці (застосування адміністративних заходів, спрямованих на прискорення виконання працівниками їх роботи);
- підвищення ефективності організації праці (виявлення та усунення всіх факторів, що призводять до втрати виробництва, визначення раціональних шляхів підвищення ефективності праці)» [42].

Загальновідомо, що різниця в продуктивності праці між країнами, що розвиваються, і розвиненими набагато більша в сільському господарстві, ніж у

несільськогосподарських видах економічної діяльності. Загалом, відмінності між країнами у сфері сільського господарства пояснюються головним чином наявністю відмінностей у продуктивності праці. З цією метою важливо згрупувати сільськогосподарську продукцію у два сектори, які відрізняються лише за капіталомісткістю. У міру розвитку економіки та накопичення капіталу ціна на трудомісткість сільськогосподарської продукції зростає відносно капіталомістких сільськогосподарських продуктів. Ця зміна цін стимулює процес структурних змін, які переміщують землю та сільгоспвиробників у капіталомісткий сектор, підвищуючи продуктивність праці в сільському господарстві.

Цей механізм можна симулювати за допомогою багатосекторної моделі економічного зростання галузі сільського господарства, яка генерує перехідну динаміку, що відповідає моделям структурних змін, що спостерігаються в країнах, що розвиваються, зокрема в Україні, а також відмінностям у складі сільського господарства та продуктивності праці між цими країнами. Це дозволить підтвердити, що податки і правила, які створюють неправильний розподіл ресурсів у сільському господарстві, також знижують відносну продуктивність праці.

Зрозуміло, що підвищення продуктивності праці дає змогу галузі або економіці виробляти таку ж кількість або більше продукції з меншою кількістю працівників. Оскільки продуктивність праці безпосередньо пов'язана з обсягом виробництва, вона має великий вплив на економічне зростання та рівень життя населення окремого регіону.

«Виникає питання чи можна розробити універсальні правила підвищення продуктивності праці у сфері сільськогосподарського виробництва? Загалом ефективність праці обчислюється діленням загальної вартості праці (вартість найманої праці плюс вартість праці сільгоспвиробника та власника бізнесу) на валовий дохід. Продуктивність праці обчислюється шляхом ділення валового доходу на кількість працівників, яка включає найманих працівників, фермерські господарства та власників бізнесу. Якщо всі працівники, включаючи членів

фермерських господарств та власників бізнесу, повністю зайняті, то відносно легко обчислити кількість працівників. Якщо деякі працівники є сезонними або зайняті неповний робочий день, загальну кількість місяців, відпрацьованих цими працівниками або власниками, слід підсумувати, а потім розділити на 12, щоб отримати середню кількість працівників» [42].

Для забезпечення підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства регіону виникає необхідність ефективного розподілу ресурсів, необоротного капіталу, людського капіталу і технологічних змін. Розподіл ресурсів означає, скільки витрачається на такі ресурси, як праця, закуплені ресурси (наприклад, насіння, корми та добрива), капітал і час управління пропорційно до загальних витрат.

Підвищення продуктивності праці у сфері сільського господарства на регіональному рівні можливе за рахунок здійснення ряд ключових груп заходів, які можна реалізовувати відокремлено або в комплексі:

1. Розподіл ресурсів

Перше питання щодо продуктивності праці полягає в наступному. Наскільки ефективно використовується наявна робоча сила? Це призводить до багатьох інших питань. Чи ми використали свою працю відповідно до очікувань? Якщо ні, чи є їхня неефективність у наших виробничих процесах? Чи потрібно нам розширювати діяльність, щоб повніше використовувати нашу робочу силу?

Після відповідей на запитання, що стосуються використання праці, можемо розширити наше обговорення до використання всіх вхідних даних. Вкрай важливо, щоб сільгоспвиробники використовували оптимальну комбінацію ресурсів із збільшенням масштабу виробництва, що часто називають використанням пропорцій за рахунок розширення, або отримання економії за рахунок зростання масштабу виробництва. Приклади можна проілюструвати кількома запитаннями. Якщо ми додамо працівника або члена його сім'ї, чи змінили ми належним чином використання придбаних ресурсів і

капіталу? І навпаки, якщо ми купуємо обладнання, чи робимо ми відповідні зміни в робочій силі та придбаних ресурсах?

2. Збільшення необоротного капіталу.

Необоротний капітал включає машини та обладнання, будівлі, зерносховища та землю. Протягом десятиліть сільгоспвиробники впроваджували технології, які використовували відносно менше праці та відносно більше капіталу. Важливим моментом тут є визначення того, чи призвело збільшення фізичного капіталу, яке відбулося у нашому господарстві, до підвищення ефективності праці та продуктивності. Звичайно, також важливо визначити, чи підвищили прибутковість покупки додаткових активів.

Вплив збільшення необоротного капіталу або придбання активів має два виміри.

По-перше, чи кожна покупка активів збільшила технічну та економічну ефективність? Технічна ефективність означає здатність господарства ефективно виробляти сільгосппродукцію за певного рівня вхідних ресурсів, тоді як ефективність витрат вимірює здатність сільгоспвиробника отримувати результати з найнижчими витратами на одиницю витрат. Щоб відповісти на це питання, важливо переконатися, що вигоди від покупки додаткового активу переважають витрати.

По-друге, як кожен додатковий актив впливає на нашу здатність розширюватися чи отримувати економію від масштабу? Зокрема, чи дозволили придбання активів ефективніше використовувати працю? Витрати на оплату праці, безумовно, є одними з витрат, пов'язаних з економією на масштабі або реакцією на витрати на одиницю продукції зі збільшенням випуску. Коли господарство розширюється, можна очікувати зниження витрат на оплату праці на одиницю. Якщо господарство розширюється, а ефективність і продуктивність праці залишаються незмінними, то воно має потенційні проблеми із забезпеченням ефективності використання робочої сили, які необхідно дослідити і своєчасно вирішити.

3. Збільшення людського капіталу.

Людський капітал – це знання і навички, які люди набувають через освіту, досвід і навчання. Для керівників та власників господарств важливо оцінити свої поточні управлінські навички та недоліки. Контрольні списки навичок можуть забезпечити таку самооцінку. Обговорюючи навички та компетенції, необхідні для зростання ферми, можна виділити основні навички, які стосуються виробництва, закупівель і продажу, фінансового менеджменту, управління персоналом, стратегічного позиціонування, управління відносинами, лідерства та управління ризиками. Якщо у господарства є значні прогалини в наборі цих навичок, йому потрібно або спробувати заповнити цю прогалину за допомогою освіти та навчання, або найняти когось із такими навичками.

4. Технологічні зміни.

«У виробничому сільському господарстві впровадження технологій часто сприяє більш ефективному використанню робочої сили та веде до економії за рахунок масштабу та отримання конкурентної переваги з кількох причин. По-перше, перші користувачі технології часто отримують прибутки вище середнього. По-друге, господарства, які не впроваджують корисні технології, стають дедалі неефективними. Загалом доведено, що технічні зміни є ключовим фактором продуктивності та прибутковості, зокрема у сфері сільського господарства. Межа виробництва для виробничого сільського господарства, яка представляє співвідношення між сукупним випуском і сукупними витратами, швидко зсувається вгору. У цьому середовищі навіть господарства, які вносять зміни у свою діяльність, наприклад, стають більш ефективними або розширюються, знаходяться під загрозою залишитися позаду господарств, які збільшують масштаби виробництва сільськогосподарської продукції» [43].

Майбутні технологічні досягнення розширять використання роботів, штучного інтелекту та аналізу даних. Це призведе до кількох дуже важливих питань, які потребують вирішення для окремих сільськогосподарських виробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк П. Кадровий потенціал підприємства як основа зростання продуктивності праці. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 11. С. 13-30.
2. Бабич М. М., Крилова І. Г., Савенко О. С. Взаємозв'язок між економічною доступністю до продуктів харчування та рівнем продуктивності праці в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15(1). С. 15-21.
3. Вдовин М. Л., Грохольська Т. С. Зовнішньоторговельна діяльність Франції: головні статистичні показники. *Економіка та суспільство*. Випуск № 43. 2022.
4. *Волинь 2021*. Статистичний щорічник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області. 2022. 411 с.
5. Греян А. А. Управління продуктивністю праці на підприємстві в сучасних умовах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2022. № 11. С. 8-11.
6. *Головне управління статистики у Волинській області*: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
7. Грішнова О. Підвищення продуктивності праці – головна конкурентна перевага сучасного підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 11. С. 67-83.
8. Дворник І. В. Продуктивність праці в сільському господарстві. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Т. 6, № 2. С. 245-251.
9. Дзямulich М. І., Чумагіна Ю. О. Продуктивність праці та людський капітал і їх взаємозв'язок в сучасній економічній системі. *Економічний форум*. 2018. № 3. - С. 269-274.

10. Долюк А. В. Сутність продуктивності праці та шляхи її зростання. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 2 (13). С. 54–61
11. Єгорова А. Застосування С. Використання інноваційних чинників підвищення продуктивності праці в Україні. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 26-27. С. 130-132.
12. Захарова А. А., Долгальова О. В. Напрями підвищення продуктивності праці на підприємстві. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2017. № 4(2). С. 66-71.
13. Заюков І. В. Оцінювання продуктивності праці Причорноморського економічного регіону на сучасному етапі розвитку України. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 58(2). С. 68-75.
14. Касич А. О. Продуктивність праці як індикатор ефективної економічної політики держави. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 7-8. С. 119-129.
15. Кільницька О. С., Верлюк М. М. Оцінка взаємовпливу продуктивності та оплати праці в сільськогосподарських підприємствах України. *Ефективна економіка*. 2019. № 10.
16. Коткова Н. С. Оцінка взаємозв'язку зростання продуктивності праці та заробітної плати в харчовій промисловості. *Продовольчі ресурси*. 2020. Т. 8, № 15. С. 268-280.
17. Кочума І. Ю. Продуктивність праці в Україні: мотиваційний аспект. *Вісник Університету банківської справи*. 2018. № 1. С. 122–133.
18. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2008. - 248 с.
19. Мельник Л. П., Лябиґа А. І. Ігрові технології як засіб продуктивної діяльності соціального працівника з дітьми у складних життєвих обставинах. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2018. Вип. 30. С. 141-151.

20. Метеленко Н. Г. Економіка підприємства: основи теорії та практики: навч. посібник. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 222 с.
21. Мороз Л. І. Працевдатність та продуктивність праці як складники конкурентоспроможного працівника підприємства. *Інтелект XXI*. 2019. № 4. С. 58-63.
22. Новіченко Л. С. Продуктивність праці: аналіз показників та резерви підвищення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки*. 2022. № 3. С. 21-28.
23. Олексенко Р.І. Управління продуктивністю праці на підприємствах. *Агросвіт*. 2010. № 11. С. 46–48.
24. Пасінович І. І., Кіндзюр О. С. Оцінка продуктивності праці в Україні та фактори її підвищення в контексті забезпечення стійкого інклюзивного зростання. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 260-268.
25. Результати Щорічного рейтингу конкурентоспроможності країн світу IMD WCU 2015. Бізнес-школа МІМ-Київ, 2015. URL: <http://www.mim.kiev.ua/press/news/2015/2376/>
26. Семенов А.Г., Юсипчук Л.А., Резерви продуктивності праці та їх вплив на оплату праці. *Держава та регіони Серія: Економіка та підприємництво*. 2013 р., № 2 (71). С.182-185.
27. Сидорченко Т. Ф., Бережна О. О. Підвищення продуктивності праці на підприємствах роздрібної торгівлі. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 37. URL: [www. market-infr.od.ua/uk/37-2019](http://www.market-infr.od.ua/uk/37-2019) (дата звернення 20.02.2022)
28. *Сільське господарство Волині 2021*. Статистичний збірник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області. 2022. 101 с.
29. Чабан Г. В., В. Г. Чабан Застосування інноваційних факторів підвищення продуктивності праці. *Економічний вісник університету*. 2022. Вип. 54. - С. 23-29. -
30. Череп О. Г., Петрова А. В. Мотивація як інструмент підвищення продуктивності праці в агропромисловому комплексі. *Вісник*

Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 3(2). С. 69-72.

31. Чернушкіна О. О. Сучасні аспекти управління продуктивністю праці *Економіка і організація управління. 2018. Вип. 4. С. 163-172.*

32. Шабранська Н. І. Економічний потенціал продуктивності праці. *Формування ринкових відносин в Україні. 2018. № 12. - С. 125-132.*

33. Шабранська Н. І. Інноваційна складова у зростанні продуктивності праці. *Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 4. С. 39-46.*

34. Шандова Н. В. Джерела підвищення продуктивності праці. *Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 2(2). - С. 32-37.*

35. Шандова Н. В., Шульга М. О. Продуктивність праці як фактор конкурентоспроможності. *Економіка. Фінанси. Право. 2019. № 6. С. 28-32.*

36. Шахно А. Ю., Кутова Н. Г., Козир А. А. Підвищення ефективності управління продуктивністю праці як чинник зростання конкурентоспроможності підприємства в кризових умовах. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2021. № 1. С. 226-232.*

37. Штихан Н. В., Гордієнко В. В. Обґрунтування резервів підвищення продуктивності праці ПП «Проком», м. Краматорськ. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури. 2018. № 3. С. 116-121.*

38. Янковий Р. В., Харченко Т. С. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві. *Економіка: реалії часу: науковий журнал. 2013. № 1 (6). С. 23–26.*

39. Янченко Н. В., Благой В. В., Тихомирова А. О. Мотивація персоналу як важіль підвищення продуктивності праці на підприємстві. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2018. № 1. С. 173-183.*

40. Borkar S. 7 ways to accelerate the transition to sustainable agriculture. Apr 25, 2023. *World Economic Forum.* URL:

<https://www.weforum.org/agenda/2023/04/7-ways-to-accelerate-the-transition-to-sustainable-agriculture/>

41. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/home/en>

42. International Food Policy Research Institute (IFPRI), 2020, "Agricultural Total Factor Productivity (TFP), 2000-2016", <https://doi.org/10.7910/DVN/PJDGTJ>, Harvard Dataverse, V1.

43. Langemeier, M. "How Can I Improve Labor Productivity?" *farmdoc daily* (8):171, Department of Agricultural and Consumer Economics, University of Illinois at Urbana-Champaign, September 14, 2018.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1. – Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності
(у віці 15-70 років; тис. осіб)

	2015	2019	2020	2021
Всього зайнято	397,3	380,0	364,1	360,2
Сільське, лісове та рибне господарство	89,2	81,2	70,3	74,7
Промисловість	50,9	51,6	49,7	48,0
Будівництво	10,3	10,7	9,9	10,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	89,0	88,2	87,8	89,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	21,9	20,7	20,8	20,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	5,7	6,0	6,5	6,4
Інші види економічної діяльності	130,3	121,6	119,1	111,4
У відсотках до загального підсумку				
Всього зайнято	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	22,5	21,4	19,3	20,8
Промисловість	12,8	13,6	13,7	13,3
Будівництво	2,6	2,8	2,7	2,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	22,4	23,2	24,1	24,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,5	5,4	5,7	5,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,4	1,6	1,8	1,8
Інші види економічної діяльності	32,8	32,0	32,7	30,9

Додаток Б

Таблиця Б.1. – Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції

(тис.дол. США)

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	2015	2019	2020	2021
Усього (коди 1 – 23)	145542,8	149560,9	119820,9	150912,6
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	31490,6	30633,4	19987,4	21881,4
01 живі тварини	239,7	к	к	к
02 м'ясо та їстівні субпродукти	20370,8	12908,8	6078,3	7186,8
03 риба і ракоподібні	–	к	к	к
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	10856,4	к	к	к
05 інші продукти тваринного походження	23,7	73,6	81,3	к
II. Продукти рослинного походження	57830,2	101877,1	69878,3	74742,6
06 живі дерева та інші рослини	–	3,7	248,5	к
07 овочі	1539,8	2190,9	2324,9	5203,2
08 їстівні плоди та горіхи	3153,0	7650,3	13725,2	19979,2
09 кава, чай	9,1	к	к	к
10 зернові культури	30424,5	34488,6	15828,2	20183,5
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	53,1	к	86,9	к
12 насіння і плоди олійних рослин	21992,1	57448,0	37455,9	28921,7
13 шелак природний	166,3	–	к	–
14 рослинні матеріали для виготовлення	492,3	63,7	173,1	131,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	19976,7	3294,3	11632,6	34455,4
IV. Готові харчові продукти	36245,3	13756,1	18322,6	19833,2
16 продукти з м'яса, риби	–	к	к	1419,7
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	1879,3	388,2	387,5	44,3
18 какао та продукти з нього	593,8	к	77,0	60,3
19 готові продукти із зерна	306,4	536,1	465,9	505,4
20 продукти переробки овочів	22425,2	1545,1	1787,9	1477,8
21 різні харчові продукти	4787,8	10426,6	12442,9	10218,7
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	204,1	132,0	175,6	190,0
23 залишки і відходи харчової промисловості	6048,7	638,3	2368,6	5917,0
24 тютюн і промислові замітники тютюну	–	–	к	–

Додаток В

Таблиця В.1. – Структура продукції сільського господарства за категоріями господарств

(до загального обсягу; відсотків)

	2015	2019	2020	2021
Підприємства				
Продукція сільського господарства	42,8	52,4	53,7	56,5
Продукція рослинництва	41,8	52,9	53,8	57,0
Продукція тваринництва	44,5	51,2	53,5	55,2
у т.ч. фермерські господарства				
Продукція сільського господарства	5,9	9,4	9,8	10,6
Продукція рослинництва	8,2	12,4	12,8	13,7
Продукція тваринництва	2,0	3,1	3,0	3,2
Господарства населення				
Продукція сільського господарства	57,2	47,6	46,3	43,5
Продукція рослинництва	58,2	47,1	46,2	43,0
Продукція тваринництва	55,5	48,8	46,5	44,8